

Niels Bukhs nationale gymnastikprojekt – psykohistorisk belyst

Aage Hoffmann

Fortid og Nutid oktober 1995, s.187-219.

Niels Bukh, grundlæggeren af Gymnastikhøjskolen i Ollerup og vel den mest markante skikkelse i dansk gymnastik i mellemkrigstiden, er ofte blevet tillagt nazistiske tilbøjeligheder. Aage Hoffmann argumenterer i denne artikel for, at en kombination af historisk og psykologisk metode gør det muligt at nå frem til en helhedstolkning af Niels Bukhs gymnastiske, nationale og politiske virke, baseret på ødipuskomplekset. I denne tolkning er det misvisende at betegne Niels Bukh som nazist. Hans egne, indre konflikter drog ham mod autoritære principper, og både dette og den anerkendelse, der blev ham og hans gymnaster til del i det nazistiske Tyskland, førte ham til at indtage en positiv holdning til de tyske nazister næsten til det sidste. Den samme udbredte type af indre konflikter anses for at have spillet en betydelig rolle for nazismens succes. Men en sådan socialpsykologisk konvergens indebærer ikke, at Niels Bukh eller hans stærkt nationalt betegnede gymnastiske virke kunne betegnes som nazistisk.

Aage Hoffmann, f. 1945, er uddannet folkeskolelærer. Siden 1976 lærer ved Lindegaardsskolen i Lyngby-Taarbæk. Kandidatstuderende i historie ved Danmarks Lærerhøjskole. Privatadresse: Kollemosevej 31 A, 2840 Holte.

I 1930'erne var Niels Bukh (1880-1950) den bedst kendte danske idræts-pædagog både i Danmark og i udlandet. Han fik afgørende betydning for udviklingen af den danske gymnastik og rejste rundt med gymnastikhold, som gav opvisninger i mange verdensdele, ligesom gymnaster og gymnastikledere fra hele verden besøgte Gymnastikhøjskolen i Ollerup. På den måde blev hans gymnastik som en vigtig del af skandinavisk gymnastiktradition eksporteret til store dele af verden.

Det er hensigten ud fra en psykohistorisk (psykoanalytisk/historisk) synsvinkel at besvare hovedspørgsmålet: Hvorfor blev Niels Bukh i forbindelse med sin gymnastikvirksomhed draget af nazismen, og hvorfor blev han en eksponent for dansk nationalisme under sit forsøg på at danne en dansk national identitet (nationalfølelse)?

I forhold til tidligere undersøgelser har den psykohistoriske teori gjort det muligt at frembringe et mere nuance-

ret billede omkring årsagerne til Niels Bukhs idéer og handlinger, end den historiske analyse alene ville have gjort. Der vil hverken blive tale om ensidigt at fokusere på samfundsforhold eller på det enkelte individ, men på de processer, hvori de griber ind i hinanden i den aktuelle historiske periode. Den historiske analyse må dog sætte det enkelte menneske – altså Niels Bukh – i centrum som en form for prisme, hvorigennem samfundslivets mange nuancer kan udskilles. Det lader sig gøre ved at anlægge en psykoanalytisk synsvinkel. Psykoanalysen er vigtig, fordi den vægter såvel opdragelsen som de ubevidste kræfters motiverende kraft og herved bevæger sig ind på områder i forholdet mellem individ og samfund – i nærværende undersøgelse gymnastikken som et både kropskulturelt, dansk nationalt og historisk fænomen. Og det betyder bl.a., at historieforskningen må betjene sig af psykologiske kategorier. En sådan synsvinkel har som en væsentlig forudsætning, at

det er muligt at skaffe et indgående kendskab til det aktuelle menneskes – altså Niels Bukhs – historie og livsmønster. Tillige er det vigtigt at anvende psykoanalysen på livsmønstre i den eller de grupper i det omgivende samfund, som Niels Bukh virkede i, for at kunne forstå de sociale processer og deres følelsesmæssige baggrunde. Et af de forhold, der forener psykoanalyse og historieskrivning, er ønsket om at bringe det svært tilgængelige eller fortrængte fra bevidstheden frem i da-

gens lys. For såvel historiker som psykolog vil der være tale om en form for konstruktion af fortidige hændelser og erfaringer. Der vil derfor også være tale om et signalement af vor egen tid.

Undersøgelsen bygger først og fremmest på Niels Bukhs 'breve' til gamle elever i årbøgerne fra Gymnastikhøjskolen i Ollerup 1924-1949. Hertil kommer hans lærebøger,¹ avisudtalelser (1933) samt to dokumenter fra privatarkiv.² Litteraturen om Niels Bukh er præget af loyalitet over for

Niels Bukh 1880-1950.
Foto: Det kongelige Bibliotek.

ham, især repræsenteret ved skrevne indlæg eller bøger fra den nære kreds af medarbejdere og elever fra Ollerup.³

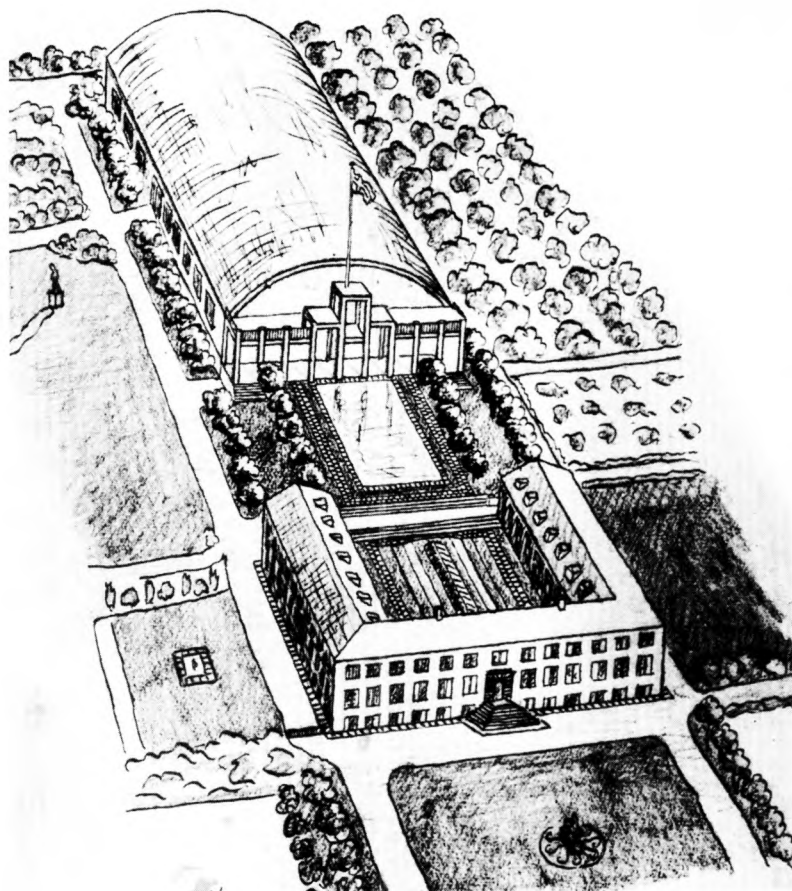
Der er kun udarbejdet få videnskabelige arbejder omkring Niels Bukh. Historikeren Hans Bonde er i 1992 gået i gang med en doktordisputats og har i den forbindelse fået eneret til at anvende Bukh-arkivet på Ollerup Gymnastikhøjskole.⁴ Egentlige videnskabelige artikler om Niels Bukh er udarbejdet af Hans Bonde (1993), Paw Stylsvig Jeppesen (1992), Jørn Hansen (1992) og Søren Damkjær (1989). Hertil kommer afsnit i bøger af Ove Korsgaard (1986), Henrik S. Nissen (1992) og Henrik S. Nissen og Henning Poulsen (1963).⁵ Selv om der ikke har været ført nogen egentlig videnskabelig debat omkring Niels Bukh, afslører disse arbejder uenighed om hans nazistiske tilhørsforhold.

Målgruppen for Niels Bukhs gymnastikvirksomhed

Den almindelige opfattelse er den, at gymnastik var for bønder, mens sporten var for arbejdere og det højere borgerskab. Men hvordan forholdt det sig da med de unge, hvis forældre var husmænd eller landarbejdere? En antydning af et svar finder vi i Hans Bondes undersøgelse (1993),⁶ hvoraf det fremgår, at Ollerup Gymnastikhøjskole i tiden fra vinteren 1930/31 til 1934/35 havde en markant gårdmandsprofil. En anden markant gruppe var ifølge denne undersøgelse det bedre borgerskabs børn. Gymnastikhøjskolens årsskrifter er skrevet i en stil, hvori dansk landbokultur er det bærende grundlag. Eleverne på Gymnastikhøjskolen bar landbobetegnelserne *karle* og *piger*, og min egen gennemgang af elevlisterne i årsskrifterne (1924-1954) viser, at der formentlig har været omtrent lige mange mænd og kvinder. Tillige var opholdet tidsmæssigt indrettet såle-

des, at mændene var på skolen i de mindst arbejdskrævende vinterperioder.

Der er ikke foretaget undersøgelser, der giver et tilfredsstillende socialpsykologisk signalement af den landbo ungdom, der deltog i gymnastikfællesskabet på Gymnastikhøjskolen. Men Torben Ankjærgårds socialpsykologiske analyse af samfundsopfattelsen hos bondebevægelsen *Landbrugernes Sammenslutning* (LS),⁷ der blev dannet i 1930 som en reaktion på den internationale økonomiske krise, kunne udgøre et bidrag til en overordnet, samfundsmæssig forståelse bag et sådant signalement. Krisen medførte en tilslutning til LS i 1931 på omkring 100.000 medlemmer, hvilket var mere end halvdelen af alle selvstændige landbrugere. Målgruppen for Ankjærgårds undersøgelse er det *agrare småborgerskab (det mindre gårdbrugs bevægelse med et stærkt mindretal af husmænd og med en tendens til overrepræsentation af store jordbrugere)*.⁸ Og det er hans hovedpåstand, at denne socialgruppe set i et længere tidsperspektiv havde mistet sin samfundsmæssige position (*deklassering*), hvilket blev synligt under 1930'ernes økonomiske krise. Han anser ikke blot 'deklassering' som et udtryk for en økonomisk tilbagegang; begrebet indebærer også en mistet position i politisk, social og kulturel henseende.⁹ Pointen i hans socialpsykologiske teori er den, at *udhulingen af småborgerens ejendom og indflydelse (distancerer) denne mere og mere fra det borgerskab, som han krampagtigt søger at identificere sig med*.¹⁰ Han må undgå at blive integreret i proletariatet, hvilket indebærer en kamp for ejendomstanken. I denne proces tildeler Ankjærgård den *småborgerlige familie* en vigtig rolle, idet den udgør en produktionsenhed. De familiære bindinger og den seksuelle undertrykkelse medfører en lang række funktionshæmninger. Småborgerens

Niels Bukh formåede at animere sine elever til gratis at opføre et idrætsanlæg uden sidestykke i 1920'ernes og 1930'ernes Danmark, Ollerup Gymnastikhøjskole med Danmarks første indendørs svømmehal, stadion samt kæmpeopvisningshal. Tegningen, der stammer fra Aarskrift 1931, viser de centrale bygninger, hvoraf idrætshallen og friluftssvømmebassinet blev færdiggjort i løbet af 1932. Foto: Tage Ludvigsen, Rigsarkivet.

psyke og bevidsthed kommer herigenem til at udgøre *en frugtbar jord for fascismens forenklinger, dens vage antikapitalisme og dens klarere antisocialisme*.¹¹ Resultatet af den socialpsykologiske proces gav sig bl.a. udtryk i følgende karakteristika for småborger-skabet: *Individuel restriktion af konsumet, sparsommelighed, ordenssans, pligt, ære, punktlighed, pedanteri, gerighed og ærgerrighed*.¹² Disse forhold må ses i sammenhæng med den centrale rolle, Ankjærgård tildeler den 'småborgerlige' familiestruktur i danselsen af en fascistisk tankegang.

Det er ikke usandsynligt, at mange af de socialpsykologiske karakteristika, Ankjærgård nævner, måtte være at finde hos en del af eleverne på Gymnastikhøjskolen i Ollerup. I det mind-

ste må man konstatere, at der på en lang række punkter var overensstemmelse i samfundsopfattelsen og på det idémæssige plan mellem LS-bevægelsen og Niels Bukh. Det er da heller ikke overraskende, at LS i sin propaganda kunne omtale Gymnastikhøjskolen i positive vendinger.¹³ Der er intet bevis for, at der havde fundet et samarbejde sted imellem LS og Niels Bukh. Men en kendsgerning er det, at såvel LS som Niels Bukh inden for hver deres virkefelt betjente sig af en pædagogik og fremsatte ideologiske synspunkter, der faldt i særdeles god jord hos mange landboer og deres sønner og døtre. Niels Bukhs tankeunivers og handlinger var ganske givet afhængige af og udviklede sig i et samspil med den socialpsykologiske struktur, der

var dominerende i dele af den patriarkalske bondekultur.

Barndom og ungdom

Niels Bukhs svoger Lars Bækhøj skriver om Bukh-slægten, at alle havde været bønder, men ingen havde læst. Faderen Peder Bukh havde fra 1881 virket som højskolelærer i Vallekilde efter et tidligere, utilfredsstillende arbejdsliv som henholdsvis landmand og brugsuddeler. Niels Bukh, der var den yngste af fire søskende, voksede op i Vallekilde. Hans barndom var præget af sygdom, og hans mor levede i stadig bekymring for, hvordan det siden måtte gå ham. Han havde problemer i forholdet til kammeraterne og måtte ofte søge moderens beskyttelse.¹⁴ Siden kom Niels Bukh og hans søskende i en lille, nyoprettet friskole, der blev ledet i grundtvig-koldsk retning uden lektierperi og udenadslære. Forholdet til kammeraterne bar nu (ingen aldersangivelse) præg af Niels Bukhs stærkere dominans, der i gymnastiktimerne kunne give sig udslag i en truende adfærd. Bækhøj finder, at børneflokkene i Vallekilde levede et barne- og skoleliv nær idealet. Der var ingen tvang, eller så lidt som muligt. Hos Peder Bukhs fulgtes mottoet: *Lysten som drivkraft; glæden som frugt*¹⁵ Dette betød bl.a., at forældrene ikke ønskede at bestemme børnenes uddannelse. Konkrete eksempler på forholdet mellem faderen og børnene giver Bækhøj ikke. Blot at faderen havde en del tid til overs med børnene i de fire måneder, der ikke var skole.

Som 16-årig besluttede Niels Bukh at blive landmand, mens han sideløbende uddannede sig til gymnastiklærer. Det indebar ophold på forskellige høj- og landbrugsskoler. Han traf således Lars Bækhøj under det første vinterophold på Vallekilde Højskole. Her fandt han kammerater, der blev

ham hengivne. *Og det var tydeligt, at dette at være samlingspunkt i en flok unge, var noget af det bedste for ham.*¹⁶ Bækhøj ved ikke, om social anseelse og velstand spillede nogen rolle for Niels Bukh ved valg af livsgerning. Når han derfor i første omgang blev landmand, så skyldtes det, at hans far ikke havde penge til at bekoste en videre uddannelse for ham.

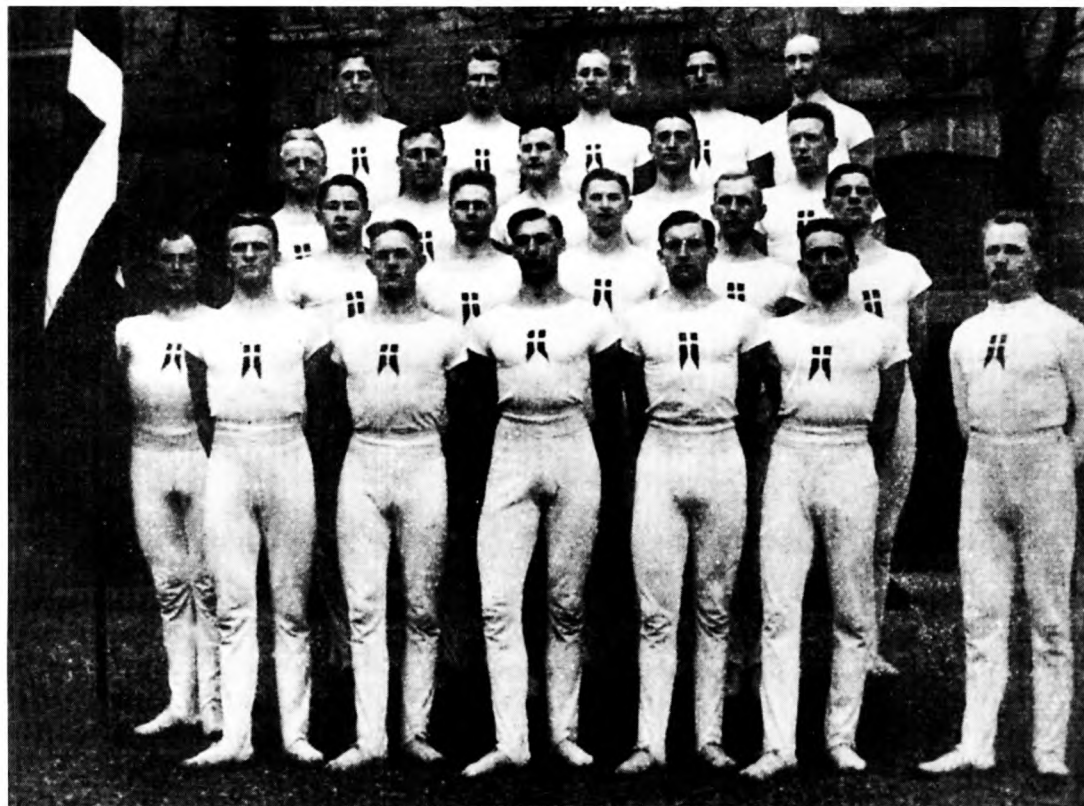
I 1902 forpagtede Niels Bukh Strandgården ved Lammefjorden, hvor han blev efterspurgt som gymnastikleder i omegnens skytteforeninger. Det medvirkede til, at han på ny overvejede en uddannelse som højskolelærer. Bækhøj finder, at han havde fået *et levende indtryk af den fejl, hans far havde begået ved i sin ungdom ikke at have skaffet sig en grundig uddannelse. Denne fejl ville han ikke gentage.*¹⁷ Det medførte, at han i 1908 opgav landbruget til fordel for gymnastikken, gennemgik statens etårige kursus i gymnastik og samtidig tog Teilmanns Kursus i Sygegymnastik og Massage. I 1912 fik han lærereksamen fra Vordingborg Seminarium. I 1914 købte han sammen med svogeren Lars Bækhøj Ollerup Højskole og oprettede en delingsførerskole, 'Borgen'. I 1920 åbnede han i Ollerup Danmarks første gymnastikhøjskole, der i de næste 30 år blev udgangspunktet for hans gymnastikpædagogiske virksomhed. Lars Bækhøj afslutter med nogle spekulationer over, hvordan Niels Bukhs liv ellers kunne have forment sig. Eksempelvis hvis han i sin ungdom havde mødt en kvinde, med hvem han kunne have bygget et hjem. *Nu fandt han ikke sådan en kvinde. Og måske var hans uafhængighedstrang også for stor til, at han kunne give et andet menneske plads ved sin side. Og derfor måtte han nu savne hjemlivets lykke.*¹⁸

Skønt Bækhøjs beskrivelse er kortfattet og bærer præg af ønsket om at give et positivt billede af Niels Bukh, giver den grundlag for en forsigtig konklusion: Niels Bukhs opdragelse i hjem

og skole forekommer at stå i et modsætningsforhold til det omgivende bondesamfunds patriarkalske og autoritære opdragelsesmønster, bl.a. som Ankjærgaard beskriver dette.¹⁹ Han var tilsyneladende nært bundet til moderen i de tidligste år, mens forholdet til faderen i det mindste var kompliceret ved, at han senere opfattede ham som en dårlig identifikationsmodel for sit eget fremtidige arbejdsliv. I de tidligste år var hans forhold til kammeraterne ikke uden problemer, mens han i ungdomsårene følte sig godt tilpas ved at være en central figur blandt dem.

De ord, Niels Bukh har efterladt sig om sin barndom og ungdom, findes spredt i årsskrifterne. I et 'brev' til gamle elever (1936) beskriver han, hvorledes børnene i Vallekilde marche-

rede sidst i de store syngende Gymnastikhold med de fuldskæggede fædre paa højre fløj. Her i Gymnastiksalen paa en dansk Folkehøjskole tændtes der i mit Barnesind en Gnist, der holdt sig brændende helt op gennem Manddomstiden og gav mig Tro paa, at en Gerning blandt Ungdom, der med Interesse samledes ogsaa om Gymnastik, nok kunde være Livet værd.²⁰ Ordene giver i det mindste et indtryk af, at Niels Bukh besad en bevidsthed om, at hans barndom ikke var uden indflydelse på den gymnastikvirksomhed, han nu var i gang med. Det er karakteristisk, at det er en af de få gange, han nævner sin far – og det i anonyme vendinger. Seks år senere skriver han, at det også fik betydning for hans gymnastikvirksomhed at høre gode Mænds Tale om,

I 1912 optrådte Niels Bukh første gang som gymnastikleder. Det skete ved De olympiske Lege i Stockholm, hvor hans hold vandt sølv. I 1913 var han leder af et dansk gymnastikhold på en opvisningsrejse til Antwerpen, Bruxelles, Paris samt flere steder i England. Billedet, der stammer fra Aarskrift 1937, viser Pariserholdet 1913. Foto: Tage Ludvigsen, Rigsarkivet.

*hvor sundt og værdifuldt det var at faa en rank og smuk Holdning.*²¹ Til disse forklaringer føjer han de kriser, han i sin ungdom måtte igennem. Bl.a. var han utilfreds med sit arbejde ved landbruget, der hindrede ham i at komme i gang med sin livsopgave, som han dog endnu ikke kendte.²² Et års tid senere var han nedtrykt over at blive afvist som gymnast til Danmarks olympiske hold i 1908: *Jeg var mere forknytt, end Sagen var værd, men dette skyldtes sikkert en uklar Formodning om, at det var i den frivillige Gymnastik, min egentlige Gerning lå gemt.*²³

Moderen og faderen

I et forsøg på at underbygge analysens påstande skal jeg nærmere redegøre for dens teori- og begrebsapparat, der først og fremmest er hentet i Ole Andkjær Olsens fortolkning af Freud i *Ødipus-komplekset*.²⁴ Men det skal nævnes, at materialet omkring Niels Bukh i sig selv giver næring til dette teorigrundlag. De fleste forskere er enige om, at Ødipuskomplekset først og fremmest hører barndommen til, og at det opstår som en bestemt konstellation af de følelsesbindinger, hvormed barnet knytter sig til forældrene. Der synes at være tale om en konflikt mellem barn og forældre, men reelt er komplekset en psykisk konflikt i barnet selv, en konflikt mellem de indgående følelsesbindinger. Komplekset kan henføres til den lille drengs ønske om at besidde moderen seksuelt og rydde faderen af vejen samt til hans efterfølgende angst for faderens straf.²⁵

I undersøgelsen vil det psykoanalytiske udgangspunkt være den østrigske psykoanalytiker Wilhelm Reich (1897-1957), der var samtidig med Niels Bukh, bl.a. som hans teorier fortolkes af Andkjær Olsen. Reich mente, at menneskets indre konflikt havde sin årsag i en modsætning mellem drifts-

krav og omverden. Seksualiteten havde sin egen struktur, som samfundet enten kunne bekræfte eller undertrykke.²⁶ Reich mente, at fascismens fremkomst og succes havde sin baggrund i, at den kunne spille på bestemte modsigelser hos masse mennesket (det 'massepsykologiske' synspunkt). I mellemkrigstiden støttede Reich den opfattelse, at Ødipuskomplekset var et produkt af den patriarkalske familief orm. I sin bog *Fascismens Massepsykologi*²⁷ beskriver han, hvorledes den patriarkalske og autoritære kernefamilie danner en højere enhed med det kapitalistiske, fascistiske samfund. Under fascismen og stalinismen så den autoritære personlighed, som Reich havde advaret imod, dagens lys. Det er ud fra denne teoriramme, Niels Bukhs tankeunivers og handlinger skal analyseres, idet der skal lægges vægt på familiens betydning for Ødipuskomplekset og på relationerne mellem familie og samfund.

Årsskrifterne giver flere eksempler på Niels Bukhs nære forhold til moderen. I 'brev' til gamle elever (1936) skriver han i anledning af hundredårsdagen for hendes fødsel, at *Hun var det kæreste Menneske for mig, og jeg mindes hende med større Taknemmelighed end nogen anden. De sidste Ord, jeg husker, hun sagde til mig var, at al vor Kraft til god Handling kom fra Gud, og at vi intet har af os selv, men skylder ham Takken og Æren for alt.*²⁸ Og i årsskrift fra 1942 bekræfter han dette nære forhold: *De lyseste Minder, jeg har, fra jeg var Dreng og Ung, knytter sig til godt Kammeratskab under Gymnastik og lignende Foretagender, men dog i endnu højere Grad til min Mor, som jeg holdt meget af, og som hjalp mig ind i et barnligt og godt Forhold til Gud.*²⁹ Karakteristisk for Niels Bukhs beskrivelser af forholdet til moderen er den nære sammenkædning med hans religiøse forestillinger. Hun døde i 1924, men på det symbolske plan var

hun repræsenteret i hans religiøse verden. Drivkraften bag de gode handlinger var ikke kun det forhold, han betragtede som værende uden for sig selv, nemlig hans opfattelse af Gud. Hans Gudsbillede var tillige nært knyttet til hans forestillinger om den betydning, hans mor havde haft for ham.

Niels Bukhs bundethed til moderen fik indflydelse på, at han aldrig fik etableret et fast seksuelt forhold til det modsatte køn. Men hvilken forklaring giver han selv omkring dette spørgsmål? I 'brevet' fra 1942 skriver han: *Saa vidt jeg kan skønne, har mange den Mening, at hvis de ikke bliver gift med den, som de i Ungdommen fatter Kærlighed til, saa er Livets Lykke dermed tabt. Samme Mening laa mig nær, da den Kvinde, jeg gerne vilde dele Livet med og derfor prøvede at vinde, giftede sig med en anden Mand. Men den Opfattelse skal imidlertid ingen af Jer blive i, hvis I staar – eller stilles – ene. For ethvert Menneske, der vil arbejde og bede, banes Vejen altid fremad til andre Former for Lykke og Glæde, som kan gøre Livet lyst og indholdsrigt at leve.*³⁰

Den form for åbenhed omkring sit eget følelsesliv, som Niels Bukh således lagde for dagen, var ganske givet fjernt fra det sociale mønster, der var bærende i den almindelige patriarkalske landbofamilie, som Niels Bukh i det mindste på det idémæssige plan havde stor sympati for. På den anden side er der grund til at tro, at hans egen, grundtvig-koldsk prægede opdragelse måtte trække i modsat retning. Hertil skal lægges, at Niels Bukhs åbenhed tillige kom til udtryk i private korrespondancer. Det viser den samtale, jeg havde med en af Niels Bukhs tidligere elever.³¹ For hende var disse breve så personlige, at hun ikke ønskede at give andre indsigt i dem. I stedet skal jeg kort referere indholdet i et brev, som Niels Bukh i 1928 skrev til Else Sørensen, der siden blev gift med en af hans

nære medarbejdere, Kristian Krogshede.³² Hans motivering for at skrive brevet var, at han ønskede Else til Gymnastikhøjskolen, da Kristian var nedtrykt og savnede hende. Brevet rummer en meget rosende omtale af Kristian for at overbevise Else om den hengivenhed, Niels Bukh nærrede for ham. Det udtrykker en betydelig selv erkendelse fra Niels Bukhs side omkring de kontaktproblemer, han havde med sine nære omgivelser, og om sin egen ensomhed.³³ Hensigten med brevet var formentlig Niels Bukhs ønske om, at Else skulle råde bod på hans eget tab af et traditionelt familieliv. Hun tildeles den rolle som kvinde og autoritet at formidle følelser og være værtinde. Det er en faktisk del af familielivet, som kvinden må tage sig af, og som Niels Bukh gerne ville have del i. Brevet viser også, at Niels Bukh i virkeligheden ikke formåede at vise blot et minimalt register af følelser over for Kristian. Min fortolkning finder støtte i den omstændighed, at Kristian Krogshede og hans kone Else i 1936 tolt brød med Niels Bukh for derefter at starte Idrættshøjskolen i Gerlev. Med nogen bitterhed har Krogshede beskrevet dette brud, som han tillægger sin egen manglende indflydelse på udviklingen i Ollerup på grund af Niels Bukhs dispositioner.³⁴

Det er utvivlsomt, at den binding, Niels Bukh havde haft til sin egen mor, prægede hans mellem menneskelige kontakt og formentlig også hans gymnastikvirksomhed. Men hvordan havde hans forhold til faderen været? Det er karakteristisk, at Niels Bukh kun få gange direkte nævner faderen i årsskrifterne. Og den korte karakteristik, han giver af faderen ved dennes død i 1924, er snarere præget af følelsesmæssig afstand end af taknemmelighed over for ham som fader og opdrager.³⁵ Derimod er årsskrifterne krydret med positive beskrivelser af en lang række mandlige autoriteter, bl.a. inden

Niels Bukhs mor døde i 1924. Billedet, der stammer fra Aarskrift 1924, var ledsaget af bl.a. følgende tekst: »Mo'r var det kærester jeg havde her paa Jorden, hun har lært mig Kærligheden at kende og lært mig at Tro paa Kærlighed som den evige Magt, den vi skal værne om og tjene, og den hvori vi skal samles og leve evigt, naar vi er færdig med vort Arbejde her«. Foto: Tage Ludvigsen, Rigsarkivet.

for gymnastikverdenen. At faderen dog indgik i Gymnastikhøjskolemiljøet giver Rask Nielsen et eksempel på i forbindelse med grundstensnedlæggelsen på Gymnastikhøjskolen i 1919 og ved dens indvielse i 1920, da faderen ved begge lejligheder var blandt talerne.³⁶ Indholdet i de to taler giver ikke udtryk for et nært forhold mellem fader og søn.

I Wilhelm Reichs teorier finder vi en mulig forklaring på det komplicerede forhold til sin mor og far, som Niels Bukh havde udviklet gennem sin opvækst, og som siden kom til at præge hans tankeunivers og handlinger. I socialiseringsprocessen er familien således at opfatte som samfundets repræsentant i undertrykkelsen af barnets seksualitet. Familiefaderen optræder i hver enkelt familie som undertrykker af såvel kvinders som børns bevidsthed om at være seksuelle væsener. Kvinden må således kun optræde som mo-

der til diverse børn.³⁷ Ødipuskomplekset er et resultat af barnets fiksering på moderen. *Bindingen til moderen kombineret med undertrykkelsen af alle dens sanseligt seksuelle sider medfører en stærk idealisering af moderfiguren (...) Moderen anbringes på en piedestal, som skal værnes og beskyttes, og som giver anledning til ubehersket sentimentalitet.*³⁸

Det forhold, der skaber usikkerhed, er først og fremmest vort manglende kendskab til faderens rolle som opdrager og familiefar og dernæst den tidligere fremsatte antagelse, at Niels Bukh blev opdraget mindre autoritært, end det var sædvane i det patriarkalske bondesamfund. Meget taler for, at forholdet til faderen ikke forløb uden følelsesmæssige komplikationer, og at Niels Bukh følte sig deklasseret i den forstand, at det ikke lykkedes for ham at skabe et 'normalt' familie- og hjemmeliv. I den sammenhæng må man for-

stå den intimsfære, han som erstatning skabte omkring sig på Gymnastikhøjskolen, og som havde det nære bondesamfunds familiestruktur som sit forbillede. Nøglen til en forståelse af den socialpsykologiske (og indre psykologiske) karakter, han udviklede, og den centrale samfundsposition, han senere indtog, skal måske søges i spændingsfeltet mellem et autoritært opdragelsesmønster og de tiltag til pædagogisk nytænkning, som også var repræsenteret inden for højskolebevægelsen. Hertil kom en stærk mindre-værdsfølelse hos ham på grund af sin egen statur, der lå langt fra den tids dominerende kropskulturelle idealer.

Mandlighed og kvindelighed

Niels Bukh udviklede sin gymnastik bl.a. på den historiske forudsætning, at den danske sportsverden frem til århundredskiftet var præget af en kvalitativ og kvantitativ maskulin dominans. Dette forhold var medvirkende til, at kvinderne nu frem for at vælge sporten tog gymnastikken til sig. For gymnastikken byggede på en æstetisk og sundhedsmæssig indfaldsvinkel, som bedre var i overensstemmelse med det romantiske kvindeideal end sportens præstationskultur. I en undersøgelse fra 1987 har Hans Bonde påvist, at den svenske gymnastik, der var bøndernes dominerende kropskultur, ikke bør opfattes som kønsneutral, men havde et stærkt præg af mandighedsdyrkelse, hvilket var et udtryk for de kønskulturelle normer.³⁹ Den svenske gymnastikform, der byggede på et militærpræget, maskulint kropssprog, kunne ikke tilfredsstille gymnastikkvindernes søgen efter at udtrykke deres egen, kulturelt farvede kønsidentitet i gymnastiske bevægelser. I den sammenhæng må man forstå, at Niels Bukh – ud over en inspiration fra den mandlige, franske gymnastikpædagog

Hébert – lod sig påvirke af den finske gymnastikpædagog Elli Björksténs ændring af den svenske gymnastik fra stillings- til bevægelsesgymnastik. Herigennem kom kvindegymnastikken til at sætte sit præg på mændenes gymnastik. Og det sætter spørgsmål ved, i hvilken grad såvel det maskuline som det kvindelige kropssprog ændrede sig i forhold til den svenske gymnastik og gav plads for nye, psykologiske og socialpsykologiske karakteristika, og om det ud fra de gymnastiske udtryksformer er muligt at foretage en nærmere personlighedskarakteristik af Niels Bukh.

Det er en kendsgerning, at kvindegymnastikken i Ollerup var underlagt det forhold, at kernen i miljøet på skolen var et mandefællesskab, som blev båret af en ideologi, hvori kammeratskab og arbejdsomhed var centrale begreber. Dette blev synliggjort gennem en særlig gruppe blandt eleverne, de såkaldte 'bisser', som udgjorde en betydelig arbejdskraft, hvilket skabte grundlaget for Gymnastikhøjskolens fysiske rammer. Tillige udgjorde 'bisserne' skolens mandlige elitegymnastikhold, der repræsenterede den uadtil. I sin lærebog fra 1924, der var tilrettet de danske delingsførere, prioriterer Niels Bukh da også mændenes rolle højere end kvindernes.⁴⁰ Tillige var han bevidst om, at modsætningsforholdet mellem land og by ikke kun var et kropskulturelt anliggende. Det var mændene, der blev tildelt den rolle at tage kampen op ved at bevæge sig ind på sportens område, mens kvinderne skulle holde sig fra sporten og alene markere fortrinene ved landbokulturens kvindeideal i forhold til byerne gennem gymnastikkens forskellige udtryksformer. Men hvorledes oplevede Niels Bukh den ungdom, han som et væsentligt led i sin fremtidsvision ønskede at omforme? Og hvorledes så han på relationerne mellem delingsførerne og gymnasterne i de lærepro-

cesser, der skulle opfylde målsætningen?

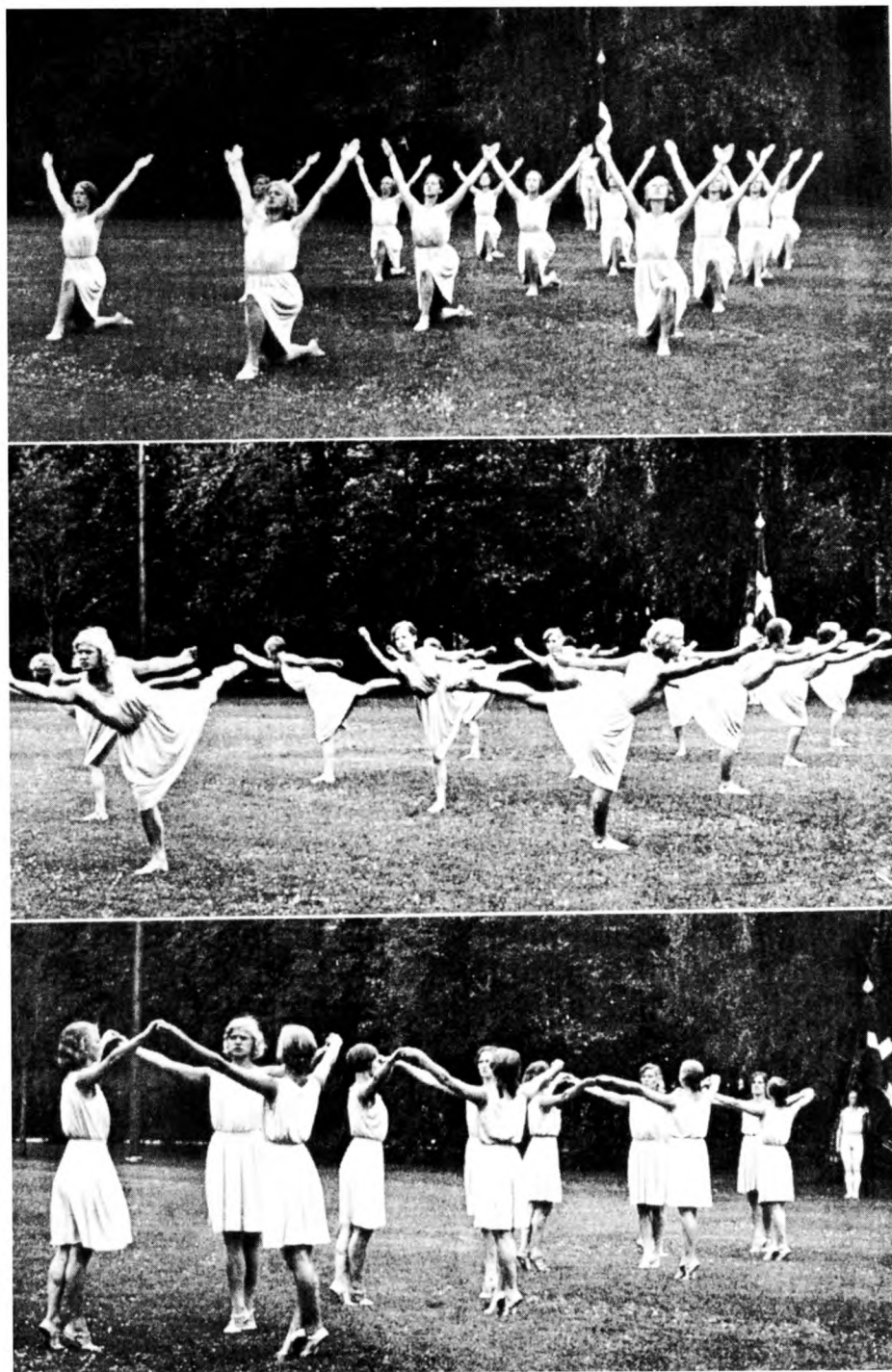
I bogen fra 1924 tildeler han ikke eleverne noget selvstændigt initiativ, og han har ingen overvejelser om, at pædagogikken kunne udformes i et dialektisk forhold imellem lærer og elev.⁴¹ Når det drejede sig om familie og arbejde, gik han formentlig ind for, at kvinderne burde tildeles en større rolle i opdragelsen af børnene og i produktionslivet. Og vedrørende truslen fra sporten lå han på linie med den generelle holdning i folkehøjskolen, som højskolegymnastikkens chefideolog i 1930'erne og 1940'erne, Jørgen Bukdahl, repræsenterede ved bl.a. at udtrykke sportens skadelige virkning ikke mindst på kvinderne.⁴²

I sit 'brev' til gamle elever fra 1942 redegjorde Niels Bukh nærmere for valget af nye gymnastiske øvelser.⁴³ Han ville først være sikker på, at det nye virkede bedre og kønnere end det gamle. Derfor var der sjældent tale om nogen fornyelse i programmerne. Forskellen på, hvad de kvindelige elitehold og de store skolehold ydede, skulle søges i *skønhedsudtrykket*. Derimod var forskellen på de mandlige eliteholds idrætsgymnastik og de store vinterholds opvisningsprogram stor. Niels Bukh anså begrebet 'fornyelse' for at være et sundhedsmæssigt anliggende, der vedrørte både legeme og karakteregenskaber. Og det var hans mål, at den danske ungdom – både mænd og kvinder – skulle overgå *verdens øvrige ungdom* i dygtighed.

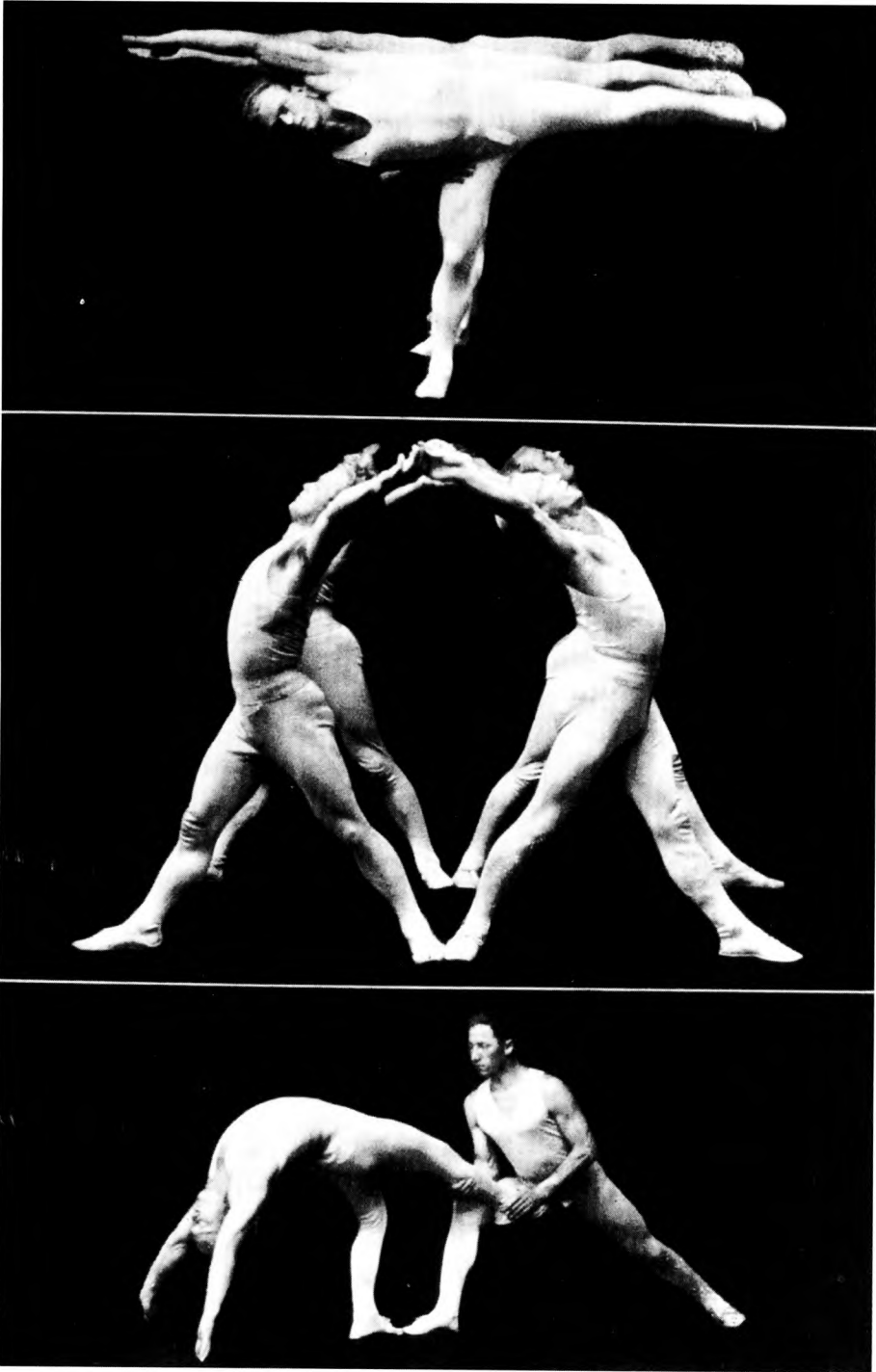
Selv om Niels Bukh på en række områder revolutionerede mandegymnastikken i Ollerup, så var det ikke et klart og entydigt nybrud i forhold til den svenske gymnastik, når det drejede sig om de indre psykologiske og socialpsykologiske karakteristika ved kropssproget. Mange af øvelserne var snarere udtryk for en opspænding af kroppens muskulatur og åndedræt (: seksuel undertrykkelse) end en af-

spænding.⁴⁴ Og der var heller ikke tale om en kvalitativ forskydning i prioriteringen mellem den mandlige og den kvindelige gymnastik.⁴⁵ Men de blev begge tilført et flor af nationale symboler i såvel ord som handling.

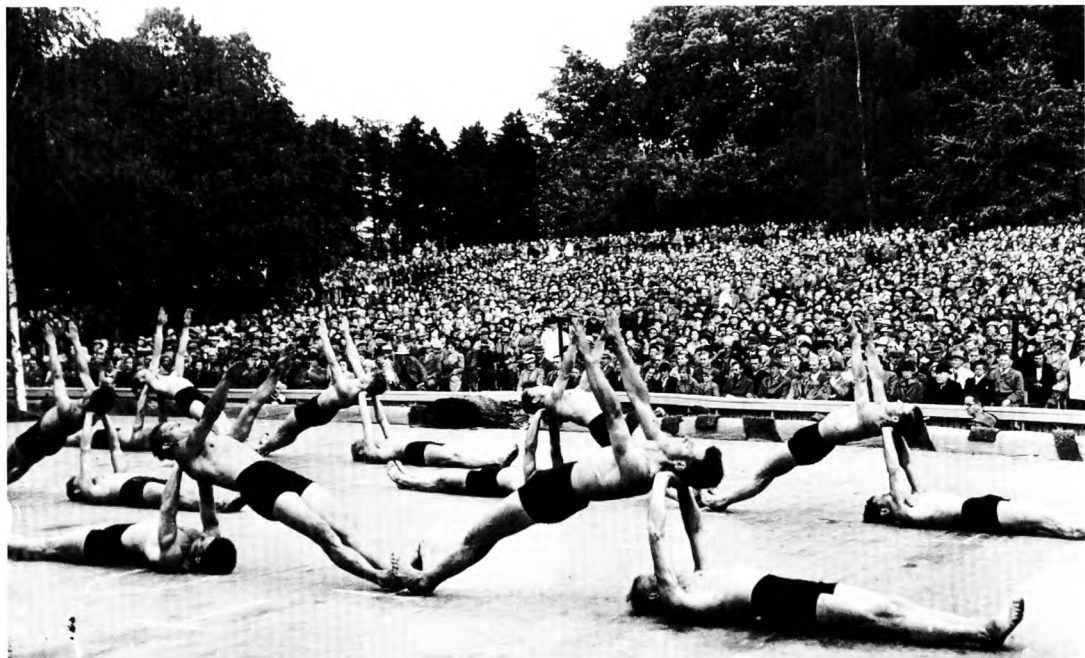
Det forhold, der tydeligst markerede en forandring i forhold til den svenske gymnastik, var Niels Bukhs fascination af den maskuline udtryksform og skønhed. Han omformede den traditionelle svenske bondegymnastik ved at lade sine mandlige elever optræde mere afklædte end normalt. De var iført 'små sorte', hvilket var betegnelsen for et par gymnastikbukser. De rørte hinanden i et omfang, der vakte opsigt. De bar på hinanden, sad på hinanden og holdt hinanden i hænderne. Der var tale om en maskulin gymnastikramme bestående af kraftige, muskuløse mænd, der udførte lineære bevægelser med stor energi og styrke. Disse seksuelt betonedede symbolske relationer mellem mænd vakte modstand i den ældre generation, der netop opfattede gymnastikken som en garanti for kyskhed. Kristian Krogshede har beskrevet en gymnastikopvisning fra 1920 således: *Vi viste primitiv gymnastik kun iklædt »små sorte«. Mange af tilskuerne var forfærdede over at se de bare kroppe og det sveddryppende arbejde. Men efter arbejds-gymnastikken viste vi stillings-gymnastik og spring iklædt hvide dragter. Denne stilfulde opvisning betog folk, og når Niels Bukh så forklarede, at de smukke resultater skyldtes arbejds-gymnastikkens kraftige virkning, summede hele salen af forståelse og beundring, man forstod pludselig meningen med det hårde arbejde.*⁴⁶ Jeg mener, at disse ord er rammende og nærmest kan tages som et argument for, at der ikke var tale om en gymnastikform, der på det bevidste plan skulle udtrykke en seksuel frigørelse. Snarere var der tale om at udtrykke det maskuline som rå arbejdskraft, holdt sammen af samarbejdets og fællesskabets nødven-

De kvindelige elitegymnaster, der jo ikke kunne blive 'bisser', blev ikke alene valgt ud fra deres gymnastiske egenskaber, men også på baggrund af deres ydre så som hårfarve (blondhed) og øjenfarve (blå). På denne måde kunne Niels Bukh udtrykke det dansk-nordiske ved sine holds fremtræden. Og det var formentlig medvirkende til, at gymnasterne opnåede en så stor tiltrækningskraft i det nazistiske Tyskland, der således oplevede gymnasterne som en kropsliggørelse af idéen om den ariske race. Fra Niels Bukh: Primitiv Grundgymnastik, 1962. Foto: Tage Ludvigsen, Rigsarkivet.

Mændenes stillingsgymnastik foregik i hvide gymnastikdragter og skulle udtrykke idealer som samarbejde og fællesskab. Fra Niels Bukh: *Primitiv Grundgymnastik*, 1962. Foto: Tage Ludvigsen, Rigsarkivet.

Før stillingsgymnastikken kom ofte den anden gymnastikform, arbejdsgymnastikken, »primitiv gymnastik«, der var indbegrebet af maskulinitet forstået først og fremmest som rå arbejdskraft. Her opvisning ved Bellahøj i 1938. Foto: Det kongelige Bibliotek.

dighed, frem for at følge tidens krav om nøgenhed og 'naturlighed'. I det mindste kunne de hvide gymnastikdragter og den mere individuelle stillingsgymnastik, der fulgte efter arbejdsgymnastikken, på det ubevidste plan være en bodens handling. I denne noget yderliggående fortolkning kan hele gymnastikopvisningen opfattes som et udtryk for den indre psykiske konflikt og seksuelle selvundertrykkelse hos Niels Bukh.

Den kvindegymnastik, Niels Bukh udviklede, havde mange fællestræk med mændenes, selv om den efterhånden fik sit eget særpræg. Således sang kvinderne meget og udførte små hop og dansetrin, mens kraft, hastighed og spring havde en mindre prioritering. Men Niels Bukh opretholdt sin tro på landbokvindens styrke og rejste en statue af en ridende amazone foran skolen. Det var et ideal, der stod i modsætning til borgerskabets billede af hjemmets skrøbelige overklassekvinde, og i

den forstand kunne statuen opfattes som en provokation over for dette borgerskab i den standende konflikt mellem land og by. En mere yderliggående fortolkning finder vi i Søren Mørchs og Ritt Bjerregaards opfattelse af, at Gymnastikhøjskolen med tilhørende statuer nærmest udtrykker en fascistisk byggestil.⁴⁷ Dette synspunkt imødegås af idrætsforskeren Jørn Hansen: *Vel gjorde både Hitler og Mussolini brug af klassicismen, men der var tale om en generel trend i mellemkrigstiden.*⁴⁸

I forsøget på at få indkredset Niels Bukhs socialpsykologiske (og indre psykologiske) karakter skal jeg nævne påstanden om hans homoseksualitet. Hertil skal lægges, at Niels Bukh gennem sine gymnastikprogrammer viste en hidtil uset fascination af den mandlige udtryksform. Omkring baggrunden for homoseksualitet skal jeg blot nævne, at begge forældrene både for drengen og pigen kan indtage alle Ødi-

puskompleksets roller: det foretrukne kærlighedsobjekt, det beundrede og imiterede ideal, den forhadte konkurrent og den frygtede autoritet. Herved kan man forstå Ødipuskompleksets lejlighedsvis udgang i homoseksualitet.⁴⁹ Snarere end at forfølge påstanden om Niels Bukhs homoseksualitet vil jeg kort præsentere det psykoanalytiske begreb 'faderlængsel' (autoritetslængsel). Begrebet henviser til barnets behov for at have en autoritet at udvikle sig i forhold til. Hvis barnets autoritetsstruktur efterlades på et primitivt udviklingstrin, er den pågældende dømt til at lede efter autoriteter, der bedst kan betegnes som primitive.⁵⁰ Disse synspunkter udgør et godt teoretisk udgangspunkt til en forståelse af Niels Bukhs religiøse forestillinger og deres bundethed til billedet af moderen og af en række mandlige autoriteter. Og dermed også til en forståelse af hans fascination af dele af nazismen.

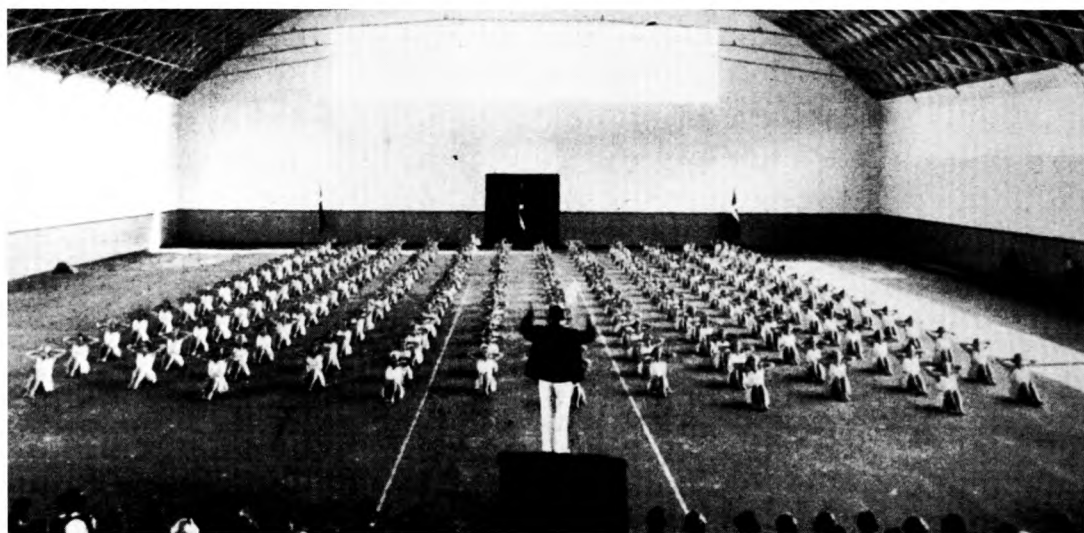
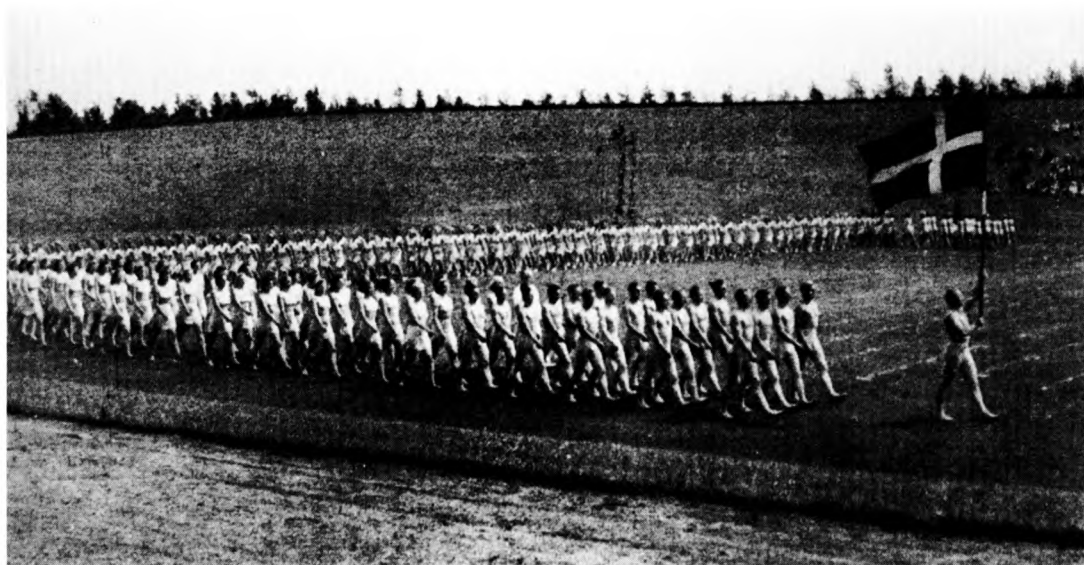
Den religiøse verden

Rask Nielsen skriver, at Niels Bukh (*denne dybt religiøse mand*) fortalte sine elever om sine livserfaringer på en måde, så de følte, at han også kendte til bønnens magt og rettede sin tak til Gud for alt, hvad der var givet ham.⁵¹ Disse ord antyder, at Niels Bukhs gymnastikvirksomhed og religiøse verden udgjorde en tæt forbundet enhed. Niels Bukh og hans elever kunne mødes omkring deres fælles forestillinger, og det måtte lette formidlingsprocessen for ham og give hans ord større vægt, når gymnastikkens fortræffeligheder var indhyllet i et religiøst flor. Set i dette perspektiv griber analysen af Niels Bukhs forestillinger dels ind i relationerne til hans nære omgivelser, dels ind i relationerne mellem disse forestillinger og samfundet.⁵² Samfundet synliggøres bl.a. derved, at såvel gymnastik som religion udgjorde væsentli-

ge kulturelle baser i bondesamfundet, hvilket for gymnastikkens vedkommende indebar en politisk accept som samfundsinstitution med tilhørende bevilling af statsmidler. Når vi betænkter, at Niels Bukh lod sig stærkt påvirke af 1930'ernes forandringer med økonomisk kaos, politisk ustabilitet samt fremspirende fascisme og nationalsocialisme, forstår vi hans vigtige rolle både som den opdragne og som opdrager.⁵³

Allerede i sit 'brev' til eleverne i 1922 giver Niels Bukh udtryk for *den negative samvittighed* i forbindelse med sin religiøse forestillingsverden, hvori hans forældre har en central placering i forhold til begreberne 'Gud' og 'kærlighed'. Først når man har fået sine forældres tilgivelse for sine synder, er man i stand til at leve i og føle deres kærlighed. Men Niels Bukh siger ikke, det er imod opdragende mennesker eller mod en dømmende Gud, man i egentligste forstand synder. Det er imod kærligheden. Krogshede mener, at alvoren i Niels Bukhs 'prædiken' *stammer fra de hårde prøvelser, han selv havde været igennem som ung, og de brydninger han havde med sit vanskelige sind, der brusede over, hvis det ikke blev mættet i handlinger.*⁵⁴

Næsten alle årsskrifterne fra 1930 til 1945 er krydret med Niels Bukhs religiøse forestillinger, hvoraf en stor del viser eksempler på, at faderen og moderen på det ubevidste plan indtager mange af Ødipuskompleksets roller så som det beundrede ideal ('faderlængsel'), den frygtede autoritet ('fjendebillederne') og det foretrukne kærlighedsobjekt.⁵⁵ En gymnastikopvisningsrejse til Sovjetunionen i 1931 fremkaldte et væld af fjendebilleder i Niels Bukhs bevidsthed. Som pædagog og formidler af det kristne budskab faldt det ham svært at acceptere kirkernes omdannelse til antireligiøse museer.⁵⁶ Og i sit brev fra 1932 fremmaner han endnu en gang Sovjetunionen som et

Niels Bukh opfattede gymnastikken som et velfungerende socialt system, der kunne tjene som en model for hans ideer om samfundets opbygning. Til denne model var bundet begreber som fællesskab, religion og sundhed som styrende regler individerne imellem, men underordnet samfundets ledende autoriteter. Øverst eliteholdets indmarch til opvisning ved Gymnastikhøjskolens elevmøde. Nederst sommerskolens opvisning ved idrætshallens indvielse. Foto: Tage Ludvigsen, Rigsarkivet.

fjendebillede, idet han bringer den danske ungdoms antikristne holdning ind i diskussionen. Men det er ikke de unge, der bærer skylden. Det er den politiske dagspresse, politikerne og de ældre, der bærer skylden for, at ungdommen nu har sværere ved at samles om *Ordets Førere* end tidligere. *Inderst*

inde er ungdommen god og tillidsfuld, siger Niels Bukh.⁵⁷

Bag disse ord gemmer 'den frygtede autoritet' sig på det ubevidste plan.⁵⁸ Men Niels Bukhs gymnastikverden var også en arena for hans *beundrede idealer* ('faderlængsel'), blandt hvem provst Viggo Clausen fra Ollerup bi-

drog til gymnastikmiljøets fælles forestillinger. Således citerer Niels Bukh udførligt fra Clausens religiøse taler ved gymnastikstævner i 1934 og 1935. Og han omtaler ham i positive vendinger i brevet fra 1937.⁵⁹ I Niels Bukhs og Clausens univers var den jordiske lykke underordnet fantasien om den himmelske lykke. Og for Niels Bukh fremstod Clausen næsten som det personificerede faderideal, der ligesom Gud måtte mødes med ærbødighed og tak.⁶⁰

Trods sine kriser bukkede Niels Bukh ikke under. Kompensation for sine uopfyldte driftsbehov fandt han i sin gymnastikvirksomhed, mens indholdet i hans religiøse verden tilbød ham 'trøst', men ingen midler, der kunne forandre hans virkelighedsbilleder og løse hans indre konflikter. I sit 'brev' fra 1936 skriver han bl.a.: *Der er sikkert flere Unge nu om Dage, end man ret gør sig klart, hvis Mødre ikke satte sig paa deres Børns Sengekant med de smaa foldede Hænder i deres og kaldte Barne-troen til Live i Sjælene paa enfoldig, men naturlig og god Maade. – De af os, der var saa lykkelige ad denne Vej at blive draget ind i Kristenlivet fra vor Barndom, tror jeg ikke just skal have Livet forvandlet ved Menneskers hjælp. Noget bedre at leve paa end vor Barne-tro, faar vi næppe. Men mere Fasthed i vor Tro og større Kraft og Vilje til at tjene det gode kan vi derimod godt faa ved Menneskers Hjælp.*⁶¹

Det er påfaldende, at Niels Bukhs fader er gemt bort fra bevidsthedens lag eller i det mindste ikke ofres nogen spalteplass hverken i denne eller i andre sammenhænge. Niels Bukh var ikke i tvivl om, at hans gymnastik havde placeret ham højt på den sociale rangstige. Hvorfor det var gået ham sådan, giver han med stor åbenhed udtryk for i 1942 i en 'stil' tilegnet eleverne. Han opfatter det således som afgørende, at moderen med sin religiøse indstilling havde hjulpet ham igennem en af pu-

bertetens seksuelle kriser. Han er bevidst om, at de seksuelle drifter, som han kalder *den saakaldte Arvesynd*, er forbundet med ubetinget skyldfølelse og skam. De ældre burde da give den vejledning til de *uvidende* unge, at de ikke er *værre end alle andre og ej heller ene om Skyld og Skam, men at dette netop er en Arv, som alle maa dele.*⁶² Formen i denne argumentation giver nærmest det indtryk, at Niels Bukh opfatter seksualdrifterne som negative og syndige. Videre beskriver han, hvorledes en religiøs oplevelse (da han var 27 år) nært forbundet med billedet af moderen fik betydning for hans succes i gymnastikverdenen. Udgangspunktet for oplevelsen var frygten for, at moderen skulle dø, da han ikke kunne leve uden hende. Efter en bøn for moderen i kirken forandredes alt omkring ham. *Menneskene forsvandt, og Kirkerummet blev stort og skønt som en Himmelhvælvning med en saa forunderlig Lysvirkning og straalende Herlighed, at intet paa Jorden kan sammenlignes med det, der her fandt Sted. Jeg følte ingen Angst under denne Oplevelse, men derimod en ubeskrivelig Glæde og Tryghed for, at hvad jeg havde bedt om, det maatte ske.*⁶³

Jeg opfatter oplevelsen og beskrivelsen af den i 'brevet' 35 år senere som et forsøg fra Niels Bukhs side på – i religionens skær – at løse den konflikt (kampen mellem det gode og det onde i hans forestillingsverden), der måtte herske i ham på grund af bundetheden til moderen. Begge gange blev resultatet snarere en fortrængning af problemet. Men hvor placerede gymnastikken sig i den sammenhæng? Det gav Niels Bukh et klart svar på i 1940: *Den gode Holdning kan med Rette nævnes som det, Gymnastikken fysisk set stiler imod, og den er tillige i nogen Maade et Udtryk for det egentlige Maal, – Maalet, som ikke alene Gymnastikken, men hele Ungdomsarbejdet har: at drage Ungdommen opad. Spørges der imod*

*hvad, saa vil vi vist alle tænke – om ikke svare – at det er opad imod Gud, vi efter bedste Evne vil drage de Unge, vi faar at lede.*⁶⁴

Jeg vil konkludere, at religionen kom til at fungere som moderens 'stedfortræder' i Niels Bukhs indre psykologiske struktur og således blev en del af hans egen, indre moralske autoritet (over-jeg'et), der livet igennem satte grænserne i hans vurdering af, hvad der var godt og fortjenstfuldt, og hvad der var ondt og syndigt. Hans billede af hende som udøver af ubetinget kærlighed, medfølelse og barmhjertighed kombineret med opfattelsen af en 'svag' faders betingede kærlighed og svigten udviklede hans længsel efter en stærk personlighed, der kunne lede samfundet ind i faste og overskuelige sociale rammer. I denne samfundsopbygning skulle gymnastikken, der på det psykologiske plan formentlig var betinget af en blanding af lyst- og tvangsbetonet sublimering,⁶⁵ og som udgjorde en integreret del af hans religiøse univers, tildeles en central funktion. Indadtil var Ollerup-gymnastikken styret af en række fælles forestillinger af både religiøs og kropskulturel karakter, der fik den til at fremstå som et velfungerende socialt system. Til dette system havde begreber som solidaritet, fællesskab, tro, bøn, arbejde, sundhed og kropsskønhed bundet sig som styrende regler mellem hvert enkelt individ, men underordnet den struktur, hvori Niels Bukh udøvede en formel beslutningsmyndighed ud fra sine egne mere eller mindre bevidste målsætninger. I det daglige arbejde førte han disse målsætninger ud i livet med en mærkbar blanding af aggressivitet og venlighed (kærlighed), der kunne virke frastødende på udenforstående tilskuere.⁶⁶ Min undersøgelse af 'brevene' viser, at Niels Bukhs religiøse opfattelser (sammen med andre af hans synspunkter) indgik i et så fast etableret mønster af gentagelser, at

eleverne måtte opfatte dem som indlysende selvfølgeligheder, som om de var fundamentale sandheder. Desuden fremviste han en tydelig evne til at fornægte tilværelsens kompleksitet, således at hans argumenter for den øvede iagttager måtte fremstå som overfladiske holdninger. Denne systematisk opbyggede overfladiskhed overlevede bl.a. i kraft af, at han i sine relationer til eleverne optrådte som en stærk personlighed, der forstod at tale netop deres sprog. Og i dette sprog kunne forenklingerne være så fundamentale psykologiske elementer, at vejen til en fascistisk tankegang ikke var lang. Det, der yderligere kunne virke befordrende for en sådan tankegang, var fremhævelsen i det sociale system af gymnastikken/religionen i forhold til en ond omverden, personificeret i de mange fjendebilleder. Men også en omverden, hvori det gode havde sine faste baser. Godt hjulpet på vej af det økonomiske og sociale opbrud, der var i gang i 1930'ernes Danmark, formåede Niels Bukh at omsætte disse forestillinger til en gymnastikvirksomhed, hvori den pædagogiske udfordring udviklede sig til et projekt af nationalopdragende karakter. Hermed relaterede Ollerup-gymnastikken sig både til den danske nation og til det internationale samfund.

Nationen

Ligesom det havde været tilfældet for den svenske gymnastik, spillede nationalismen en afgørende rolle i Ollerup-gymnastikken. De mange ritualer i form af dannebrogssflag, fædrelandsange og nationalpatriotiske taler i forbindelse med gymnastikopvisningerne viser dette. Selv var Niels Bukh ikke i tvivl om, at han havde skabt en dansk gymnastik, der formåede at bringe Dannebrog til tops i mange lande. Men han var også bevidst om, at gymnastik-

kens symbolkraft byggede på forestillingen om, at opvisningsholdene fortrinsvis bestod af danske bønder, der således fremstod som den vigtigste socialgruppe i dansk folkekultur. K.A. Knudsen (gymnastikinspektør 1904-1934) mener, at Niels Bukhs usædvanlige evner som agitator var medvirkende til, at han fik sine ideer udbredt til en større offentlighed.⁶⁷ Og det er Hans Bondes opfattelse, at Niels Bukh og hans gymnaster blev en form for kulturelle ambassadører for Danmark.⁶⁸ Dette forhold havde det officielle Danmarks bevågenhed, hvilket bl.a. viste sig ved kongehusets gentagne besøg på Gymnastikhøjskolen og ved Ollerupgymnasternes opvisning for regeringen i 1931 på Christiansborg.

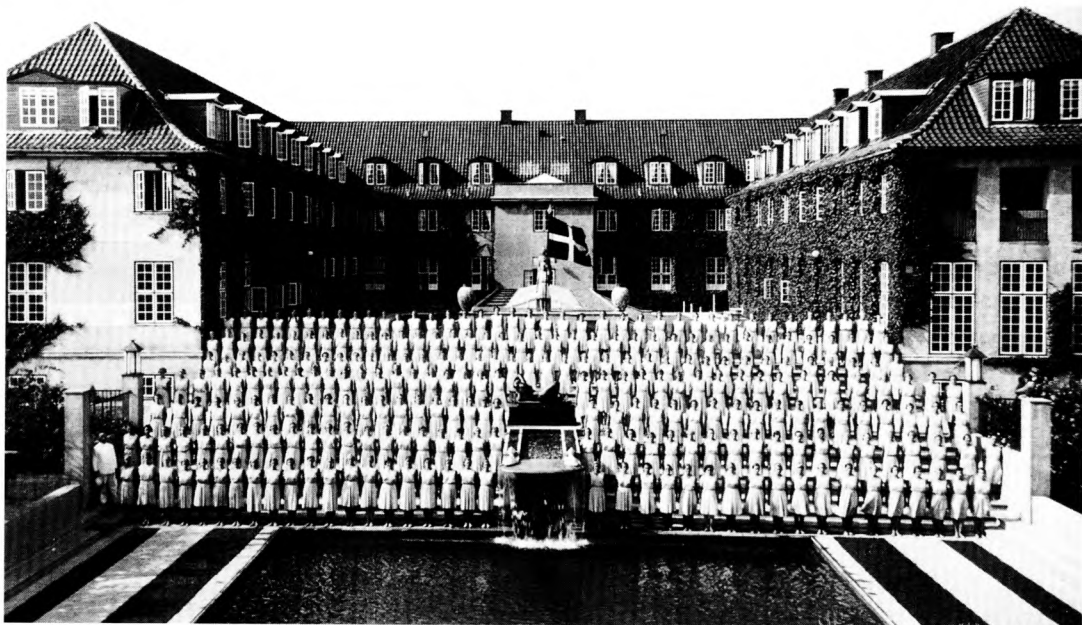
Hvorfor blev Niels Bukh en eksponent for dansk nationalisme under sit forsøg på at danne en dansk nationalfølelse? I den psykoanalytiske del af svaret, der bygger på Reich, er det vigtigt at fokusere på, hvorledes Niels Bukh opfattede dansk nationalfølelse som en faktor i forskellige mellemmeneskelige relationer.⁶⁹ Rask Nielsen mener således, at det var vigtigt, at gymnasterne arbejdede under Dannebrog, der skulle udgøre symbolet for en dansk ungdom, som repræsenterede skønhed, naturlighed, kraft, dygtighed, harmoni og evne til samarbejde. Gennem disse socialt relaterede begreber skulle dansk ungdom både udøve en tjenergerning i det fremmede og kaste glans over Danmarks navn.⁷⁰ Selv har Niels Bukh i en avisartikel fremstillet nationalfølelsens betydning, da gymnasterne efter en Amerikatur i sommeren 1923 ville samles omkring flaget og synge nationalsangen: *Det var ikke fordi vi ventede nogen særlig modtagelse i kongens by, men udelukkende dikteret af en trang til at bekende vort nationale sindelag.*⁷¹

Drivkraften bag Niels Bukhs udadvendte gymnastikvirksomhed var utvivlsomt nogle forestillinger og stær-

ke ønsker om at opnå både national og international anerkendelse. Således udviste han på ture i Tyskland i 1924 og i Sovjetunionen i 1931 total kompromisløshed vedrørende sine nationale demonstrationer. Han overhørte det danske udenrigsministeriums henstilling om ikke at anvende nationalt flag og nationale sange i Sovjetunionen og nægtede at give opvisning, hvis ikke det kunne foregå under Dannebrog.⁷² Det hører med til billedet, at Niels Bukh allerede på dette tidspunkt indtog en stærk samfundsposition i Danmark. Måske kalkulerede han også med, at nationale demonstrationer i Sovjetunionen i det mindste ville nyde bifald i de antikommunistiske kredse i Danmark, og de fik da heller ikke nogen negative konsekvenser for ham. I stedet blev han hyldet efter sin jordomrejse i 1931, og han blev indbudt til at give opvisning på Christiansborg. Ved den lejlighed blev Niels Bukh og gymnasterne (*en jævn, dansk landboungdom*) rost af Landstingets formand J. Jensen-Klejs.⁷³

I Niels Bukhs tankeunivers og handlinger var nationalfølelsen ikke kun knyttet til gymnastikken og til den forandring, gymnastikken kunne være en medskaber af. Også det omgivende samfund måtte forandre sig. Hans kritik af det danske samfund var således forbundet med ønsket om en stærk leder ('faderlængsel'). Efter jordomrejsen skrev han i sit 'brev' fra 1931 bl.a.: *Det er svært at forstaa, om der ikke, blandt de mange Mennesker der sysler med og lever af at skulle ordne vort Samfund og dets Økonomi, kunde være een, der evnede at se igennem al Forvirringen og vise Vejen fremad til en Ordning af vort lille Samfund, saa ingen fik for meget, men heller ingen for lidt.*⁷⁴

Det var dog gymnastikken, Niels Bukh satte i centrum i sit syn på dannelsen af og indholdet i nationalfølelsen. Ofte skete det ved en sammenligning mellem Ollerupgymnastikken og

Mange forskellige kategorier af gymnaster er blevet 'forevigt' på trappen mellem hovedbygningen og svømmebassinet i Ollerup. Her er det en storstilet opstilling af sommer elever i 1935 med Dannebrog som det faste nationalsymbol i baggrunden. Niels Bukh har taget opstilling nederst til venstre i billedet. Foto: Det kongelige Bibliotek.

andre landes gymnastiksystemer, hvilket altid faldt ud til fordel for den danske gymnastik. Hans nationale sindelag var således en katalysator for hans gymnastikpædagogiske arbejde blandt ungdommen.⁷⁵ Men gymnastikken indgik også i en form for kommunikationsproces med det internationale samfund i det udtalte håb om at opnå dets yndest. I sit 'brev' fra 1933 var Niels Bukh ikke i tvivl om, at dansk gymnastik vandt længere og længere frem ud over jorden. Og han sammenlignede nærmest det enkelte menneske, der igennem gymnastikken var i stand til at udvikle personlighed og karakter, med den enkelte nation: *thi først da er den (gymnastikken) i Sandhed en ædel Idræt af virkelig Betydning saavel for den enkelte som for enhver Nation, der ønsker at blive dygtig, sund og stærk.*⁷⁶ I samme 'brev' understregede han, at det væsentligste indhold i den danske nationalfølelse var værdierne *Enighed* og *Fællesskabsfølelse*.⁷⁷

Kernen i Niels Bukhs nationalfølelse udviklede sig i det daglige arbejde med gymnasterne og i den anerkendelse, han nød i det nære bondesamfund, og som han med jævne mellemrum modtog fra centrale beslutningstagere i det danske samfund.⁷⁸ Selv skrev Niels Bukh i 'brevet' fra 1934 i forbindelse med arrangementet af en gymnastiklandsfest: *Det er ikke nok, at vore store Naboer beundrer Kraften og Sundheden i vor nordiske Kultur; vi skal selv se den, glæde os over den og samles om den i fornem, national Stolthed, thi først da ejer vi den ret og hæver den, som Kulturen kun kan hæves af et Folk, der lever i Frihed og under sundt Folkestyre. – Aandelig Kraft afhænger ikke af fysisk Magt og Vælde, men er netop det Vaaben, som vi smaa Nationer frimodigt skal løfte højt til Værn om vor Selvstændighed.*⁷⁹ Disse ord viser også, at Niels Bukh ikke havde i sinde at isolere gymnastikken fra andre sider af det danske samfundsliv.

Med årene skærpede Niels Bukh tonen over for andre landes gymnastiksystemer. Således angreb han i 1937 gymnastiksystemerne i Tyskland for *Aandemaneri* i en sammenligning med den fremadvindende danske gymnastik, som skulle bidrage til den unges *Holdning, Sundhed og Kraft*.⁸⁰ Derimod var tonen i skildringen af et gymnastikstævne med mandsholdet i 1938 venligere: *Det var tiltalende for os at være med i det fredelige Fællesskab, hvorunder Værdier fra Tyskland og de nordiske Lande her blev draget frem til Gavn for alle Parter*.⁸¹ Indholdet i de to udtalelser understreger det ambivalente forhold, Niels Bukh havde til tysk gymnastik.

Men nationen (familien) var også truet indefra. Det var således den store arbejdsløshed (*et Samfundsonde*) i Danmark, der i 'brevet' fra 1938 bekymrede Niels Bukh mest. Her gav han indtryk af en tydelig social og politisk bevidsthed. På den ene side fremhævede han Danmark i forhold til andre lande på grund af den ligelige fordeling af de materielle goder. På den anden side gik han ind for statsstøtte til landbruget samt statsstøttet arbejde på en lang række områder for at kunne afhjælpe arbejdsløsheden. Hvis denne *Samfundsopgave* kunne lykkes, ville det bringe statsledelsen tillid i folket og øge *dansk Samling og Fællesskabsfølelse* og samtidig svække småpartierne, som han mente skabte splittelse.⁸²

Under den krigslignende tilstand i Danmark fra 1940 skærpede Niels Bukh tonen over for den danske statsledelse og de politiske partier. Men først måtte dele af ungdommen stå for skud. Således holdt han i 1940 en manende tale til eleverne på grund af en episode, hvori en mindre flok danske soldater havde negligeret den danske fane. Derimod havde tyske soldater indtaget stram honnørstilling.⁸³ Hvis Danmark skulle betragtes som en lige-

værdig nation i forhold til Tyskland, så krævede det en historisk bevidst ungdom, der forstod at forbinde tidligere tiders tilkæmpede personlige frihed og selvstændighed med ansvarsfølelse og taknemmelighed. Og det mente Niels Bukh, den kunne gøre ved bl.a. at deltage i de ceremonielle handlinger omkring de nationale symboler.

Niels Bukhs opfattelse af det dansk-tyske forhold bliver yderligere understreget i en radiosamtale, han havde med den tyske sportsjournalist Kurt Volkman den 20. november 1940. Herunder sagde han bl.a., at gymnastikken ikke blot skulle tjene hele nationens ungdom, men hele verdens ungdom. *Derved ville i hvert Fald Danmark vinde meget, idet en mindre Nations Berettigelse til at leve og virke frit og selvstændigt bekræftes, hver Gang den skaber Værdier, der erkendes og tilregnes af de større Nationer*. Videre i samtalen giver Niels Bukh udtryk for glæde ved tysk anerkendelse af hans gymnastik, og han føler sig *taknemmelig overfor Tysklands fremragende Rigssportsfører von Tschammer und Osten, der er Aarsag til, at Forholdet er saadan*.⁸⁴

Talerne bekræfter Niels Bukhs mindreværdsfølelse som dansker over for den tyske nation. Foranlediget af besættelsen var hans følelse af selvværd i højere grad end tidligere forbundet med indholdet i de dansk-tyske relationer på gymnastikområdet. Som en central person i dansk gymnastik- og kulturliv følte han et indre, forpligtende ansvar for formidlingen af synspunkter, der kunne fremme dansk nationalfølelse. Og det var baggrunden for, at han i 'brevet' fra 1940 også udtalte sig positivt om ungdommen: *Der lever en Danskhed i de unges Sind, som det er godt at erfare, thi den er saa ægte, at den ikke kan ændres og endnu mindre forgaa*.⁸⁵ De unge, der sammen med de *jævne Mænd og Kvinder* sluttede op om kongen, var i besiddelse af sand

Danskhed. De, der stod i vejen for den ægte *Danskhed*, var de ældre og partipolitikerne.

De mange synspunkter, Niels Bukh fremsatte om dannelsen af en dansk nationalfølelse, giver grundlag for at stille sig tvivlende over for de mange udsagn om hans mellemfolkelige forståelse. Hans nationale sindelag var udtryk for en ikke ubetydelig politisk bevidsthed, der sammen med hans ønskebillede af en stærkere ledet dansk nation snarere gav indtrykket af, at det mellemfolkelige aspekt var underordnet dannelsen af en dansk nationalisme. At han så ofte er blevet tillagt politisk naivitet, bygger formentlig på hans udtalelser om, at samfundets udvikling var afhængig af kampen mellem det gode og det onde, eller af andre modsat rettede kræfter. Kræfter, som symboliserer de kampe, der udspillede sig i hans eget sind.⁸⁶

Man må konkludere, at Niels Bukhs beskrivelse af dansk nationalfølelse indeholder det samme, etablerede mønstre af gentagelser og forenklinger, som prægede hans religiøse opfattelse. Men det kan undre, at han ikke direkte hæfter nationen og religionen sammen i sin argumentation. Vi bliver således ikke præsenteret for den traditionelle konstellation af Gud, konge og fædreland. Det kan skyldes, at hans religiøse verden følte konfliktfri og derfor ikke skulle være genstand for kritik. Kritikken hørte forholdene i samfundet til. Måske skal svaret også søges i hans opfattelse af den urørlige, gudbenådede moder, der havde taget sig af hans religiøse opdragelse. Måske havde faderen taget sig af hans nationale opdragelse. Det var problemerne i forhold til faderen, der skulle løses, hvis der skulle bringes orden i nationen. Og her havde gymnastikken en væsentlig mission.

Nationalfølelsen skulle hjælpes på vej gennem gymnastikkens nationalsymboler: dannebrogssflag, fædrelands-

sange, nationalpatriotiske taler og danske bønder, med kongen som det øverste, samlende symbol, hævet over klasser og partiinteresser. Den danske ungdom skulle bære symbolerne, hvis socialt relaterede, begrebsmæssige indhold bl.a. repræsenterede skønhed, naturlighed, kraft, dygtighed og harmoni, som kom til udtryk gennem kroppens forskellige former for sprog. Disse symboler skulle i en sammenligning mellem Danmark og andre lande fremhæve Danmark – ikke blot som den førende gymnastiknation i verden, men også som den førende nation, når det drejede sig om fordelingen af de materielle goder og om den sociale velstand. For at fremme dannelsen af en dansk nationalfølelse fremstillede han en cocktail, der indeholdt såvel ydre som indre fjendebilleder – iblandet en historiebevidsthed, hvori fremtidsvisionen byggede på forestillingen om de positive værdier i fortidens Danmark (traditionsbevidsthed). På samme måde som i hans religiøse forestillinger måtte de ældre stå for skud – her sammen med den danske statsledelse og de politiske partier – fordi de ikke forstod at fremme de centrale værdier *Enighed, Fællesskabsfølelse, Ansvarsfølelse og Taknemmelighed*, der måtte være fundamentet i folkets bevidsthed om nationens fremtid.

Med sin gymnastik ville Niels Bukh kaste glans over Danmarks navn. Han mente, at det var vigtigt for dannelsen af en dansk nationalfølelse, hvorledes man især fra tysk side betragtede hans gymnastik. Han krydrede da også årsskrifterne med de mange anerkendende ord, der var blevet ham selv og hans gymnastik til del. Den tyske anerkendelse betød ganske givet meget for hans egen selvopfattelse i form af en positiv vurdering af sin egen indsats og af sig selv som menneske. Hans selvfølelse var formentlig tæt forbundet med hans nationalfølelse.⁸⁷

Selv om Niels Bukh kunne føle glæ-

de ved at spejle sig selv og sin gymnastikvirksomhed i forestillingen om en ideal dansk nation, så var der ridser i spejlbilledet. Noget forenklet sagt spillede forholdet til faderen – og formentlig også til moderen – på det ubevidste plan afgørende ind, når han forsøgte at udbedre skaden. Hvis han skulle bevare trofastheden over for moderen (hjemstavnen) og samtidig være med til at ordne problemerne inden for familien (nationen), var det nødvendigt at få etableret et rimeligt og bæredygtigt forhold til faderen (den tyske nation). Her fandt han nogle af de opdragelsesmetoder, der igennem årene med held havde været anvendt i hans egne nære omgivelser. I den forstand kom den småborgerlige patriarkalske bondefamilie – i grove træk som den fremstilles af Ankjærgård⁸⁸ – til at fremstå som en god model for hans fremtidsvision om den danske nation.

Den ledelsesform, Niels Bukh knyttede til sin egen gymnastikvirksomhed, så han gerne overført til det danske samfund. Han var bevidst om sin egen lederrolle inden for gymnastikken og ville gerne fra denne position være med til at skabe en særegen dansk nationalisme, der kunne falde i god jord i Tyskland, eller i det mindste ikke blev mødt med modstand. Spørgsmålet er, i hvilken udstrækning han var villig til at anerkende og overtage den nazistiske ideologi eller dele deraf for at få opfyldt sin målsætning.

Nazismen:

Tiden fra 1933 til 1940

Efter en rejse til Ungarn og Tyskland blev Niels Bukh i Berlingske Tidende den 21. oktober 1933 refereret for at have sagt til de tyske værter i Berlin, at han ville have taget den *Opgave* op i Danmark, som Hitler havde løst i Tyskland, hvis han havde været tyve år yngre. *Vi trænger til at få klar Orden*

i Sagerne, vi har vænnet os til at have det for godt herhjemme. Jeg synes, at vi i høj Grad trænger til en Mand med stærke og rene Idealer, i stedet for den kolde og gølge Statsform, vi har nu. Han forstod ikke den mistænkeliggørelse, der i udlandet blev rettet mod Hitler. Han havde selv både hørt og set, hvordan jøderne i fred og ro kunne passe deres forretninger. Hitler gjorde dem ikke noget, bare de ville arbejde, men han ville drive dem ud af spekulation og administration og således hindre dem i at udnytte de produktive arbejdere. Der fandtes ikke en *renere og ærligere* udenrigspolitik end Hitlers. Selv havde han fået indbydelser og henvendelser fra de danske nazister, men han troede ikke på dem, *det er en anden Type, vi trænger til, Manden med Kraften og de rene Idealer, han skulle nok med bare fire, fem Raadmænd være i Stand til at forvalte vores lille Husholdning.*⁸⁹

Niels Bukh var ikke bekymret for, hvorledes det danske samfunds autoriteter ville reagere på hans udtalelser. Kort tid forinden var den store gymnastikhal jo også blevet indviet under megen national og international opmærksomhed, hvorunder mange anerkendende ord var blevet ham til del.⁹⁰ Desuden vidste han, at synet på tysk indenrigspolitik snarere bar præg af begejstring end afstandtagen i mange ledende danske kredse. Og vigtigst for ham var det at have i ryggen et velfungerende socialt system, der ved egen kraft havde opført idrætshallen. Det havde kun kunnet lade sig gøre ved Guds hjælp, udtalte han ved indvielsen. Samfundets svar på Niels Bukhs udtalelser kom dels fra den socialdemokratiske regeringsavis *Social-Demokraten* den 21. og 22. oktober 1933, som ønskede statsunderstøttelsen taget fra ham,⁹¹ dels fra undervisningsminister Borgbjerg, der i *Berlingske Tidende* den 22. oktober 1933 afslog at anvende økonomiske repressalier over

for Niels Bukh, selv om denne i samme udgave af avisen havde fastholdt sine udtalelser.⁹² Senere uddybede og forsvarede Niels Bukh sine synspunkter i længere indlæg i dagspressen. Således blev han i avisen *Heimdal* den 30. oktober 1933 citeret for at have stillet sig meget forstaaende over for Nazisternes *Behandling af Jøderne* og for at have udtalt *Beundring for den Ordenssans, Samfølelse og Dygtighed* (socialpsykologiske kendetegn), *der behersker og bærer det nye Tyskland og dets Fører Adolf Hitler*.⁹³ Og i *Højskolebladet* den 3. november 1933 antydede redaktøren Helge Skovmand, at Niels Bukh repræsenterede en tankegang, der stillende accepterede jødeforfølgelserne, koncentrationslejrene og undertrykkelsen af al fri meningstilkendegivelse.⁹⁴ Udtalelserne er ikke et bevis for, at Niels Bukh accepterede disse forhold i Tyskland. Og spørgsmålet er, om det i det hele taget er muligt at komme hans holdning nærmere.

Den lange udredning, Niels Bukh gav i sit 'brev' til eleverne i 1933 i forbindelse med sine udtalelser, giver ikke noget svar på spørgsmålet. Men den viser, at han opfattede dele af den tyske nazisme som en god model for dansk samfundsudvikling.⁹⁵ I den aktuelle samfundsmæssige situation skulle denne model udmønte sig i en udskiftning af parlamentarismen i Danmark (: en neddæmpning af diskussionerne og konflikterne i familien): *Jeg ønsker, at den danske Folkeaaend atter maatte vaagne og fylde alle med Idealisme, saa vi kunde samles i Enighed og lægge Ledelsen af vort Samfunds Fællesanliggender i Hænderne paa en mindre Gruppe Tillidsmænd, hvis Mening hver for sig havde Vægt overfor alle Afgørelser i Forhold til det Antal danske Stemmer, der stod bag*.⁹⁶

Spørgsmålet om Niels Bukhs holdning til den nazistiske ideologi efterlader først og fremmest et billede af hans dybe fascination af Hitler og af

hans accept af en række enkle, socialt relaterede begreber tilknyttet den nazistiske argumentationsform. Men hvorfor faldt Niels Bukh for denne? Og hvorfor identificerede han sig på det nærmeste med Hitler? Niels Bukh kendte til Hitlers succes og havde selv haft succes med en sproglig fremstillingsform, der med sine forenklinger og gentagelser kunne minde om den nazistiske. Man kan således ikke se bort fra den socialpsykologiske/sproglige konvergens mellem de to, der kunne have sine baggrunde i kulturelle og/eller opdragelsesmæssige ligheder.⁹⁷

Selv om Niels Bukhs beundring for det nazistiske Tyskland var stor, så var det den danske nations udvikling, hans følelser var knyttet til. Hans begejstring gjaldt da også først og fremmest gymnastiksamarbejdet med de tyske, nazistiske organisationer. Han fik således i 1936 en speciel indbydelse til at deltage i de olympiske lege i Berlin af den tyske SS-mand Hans von Tschammer und Osten under dennes besøg i Ollerup. Sidstnævnte var i april 1933 blevet udnævnt til rigssportsfører i den nationalsocialistiske regering, hvorefter han havde opløst de idrætsorganisationer, der var ledet af *borgerlige* og *arbejdere*, og ladet dem indgå i en nationalsocialistisk organisationsplan. Nogen kritik eller kommentarer fra Niels Bukh omkring dette forhold giver det anvendte kildemateriale ingen eksempler på.⁹⁸ Derimod blev Niels Bukh selv mødt med protester bl.a. fra De danske Gymnastikforeninger i forbindelse med deltagelsen i Berlin, men de var underordnet hans høje prioritering af samarbejdet med tyskerne. Selv skrev han til eleverne i 'brevet' fra 1936 om opholdene i Tyskland, der varede ca. fem uger, at han stadig mente *uden i mindste Maade at være Nazist*, at Danmark ud fra en dansk målsætning kunne lære af det nye Tyskland. Videre refererede han Hitler for udtalelsen: *At det nye Tysklands førende*

*Mænd paa ingen Maade ønskede andre Lande samme Styreform som deres. Nationalsocialismen var et tysk Patent, som ikke ønskedes efterlignet. Man ønskede blot for andre Nationer, at de maatte eje en Styreform ligesaa god for dem, som Nationalsocialismen er for den tyske Nation nu.*⁹⁹

Årsagerne til Niels Bukhs beundring for det nazistiske Tyskland og hans fascination af Hitler skal bl.a. søges i hans overbevisning om, at Hitler havde ført Tyskland ud af Weimarrepub-

likkens økonomiske depression, at han havde afskaffet arbejdsløsheden og givet ungdommen et nyt håb for fremtiden. Men det havde en lige så stor betydning, at han selv og hans gymnastik var blevet så godt modtaget i Tyskland. Han havde formentlig en klar bevidsthed om sit nationale ståsted i den 'gamle' strid mellem dansk og tysk. Derfor var det nødvendigt for ham at udstikke en grænse over for den autoritære nabo. Men det interessante er, at det ikke var ham selv, der stillede

Niels Bukh gav samarbejdet med tyskerne en høj prioritering. Det viser bl.a. hans accept af en indbydelse fra Hitler under De olympiske Lege til at overvære Rigspartidagene i Nürnberg i 1936. At han på den anden side var kendt i Tyskland viser ovenstående tyske pressefoto fra maj 1940, hvorpå der er noteret: »Tyske soldater besøger den danske gymnastikleder Niels Bukh i Ollerup«. Foto: Det kongelige Bibliotek.

betingelserne. I sin autoritetstro lod han nazisternes ord stå som en garant for den danske nations fulde integritet. Derfor måtte han overveje en tilslutning til den nazistiske ideologi.¹⁰⁰

Tiden fra 1940 til 1943

Allerede i 1928 havde Niels Bukh fremsat forslaget om Fri dansk Ungdom,¹⁰¹ der blev udbygget igennem 1930'erne for at kulminere i forslaget om Danmarks Ungdomsforbund i 1940. Den tyske besættelse havde ført til en forøget interesse for det organisatoriske og ideologiske grundlag for ungdomsarbejdet. Det førte til, at Niels Bukhs planer led nederlag over for Dansk Ungdomssamvirke, der var blevet til på socialdemokratisk initiativ og nu kom til at udgøre en del af den folkelige front imod nazismen.¹⁰² Det afgørende møde om Danmarks Ungdomsforbund fandt sted i København den 19. august 1940 efter indbydelse fra Niels Bukh.¹⁰³ Formanden for De danske Gymnastikforeninger P.J. Skriver har efterladt et fyldigt referat fra mødet samt en kopi (afskrift) af Niels Bukhs forslag.¹⁰⁴ Referatet viser, at Niels Bukh var villig til at samarbejde med de tyske nazister omkring den danske ungdom. Men isoleret set kan referatet ikke tages til indtægt for, at planen byggede på den nazistiske ideologi. Sammenholdt med andet kilde-materiale vil jeg opfatte mødet mellem de to som en del af det taktiske spil, der fandt sted mellem de to planlagte ungdomsorganisationer.

I 'brevet' fra 1940 til eleverne har Niels Bukh med bitterhed beskrevet det samlede forhandlingsforløb og givet sin version af planen om Danmarks Ungdomsforbund. Forslaget gik i første omgang ud på at sammenslutte de fire idrætsorganisationer, der var repræsenteret ved mødet den 29. august. Derefter kunne Dansk Vandrelaug,

Dansk Idrætsforbund og De unges Idræt måske tilslutte sig. Det centrale i planen var, at *Statsledelsen vil finde det rimeligt, at dette Forbund maatte være Danmarks eneste statsanerkendte og statsunderstøttede Ungdoms- og Idrætsforbund paa Landet.*¹⁰⁵ Niels Bukh mente, at samlingen rummede nationaløkonomiske fordele, der især tog sigte på at løse arbejdsløsheden, bl.a. gennem iværksættelse af offentlige arbejder på de bestående idrætsanlæg og nyopførelser, der også skulle være til gavn for skolerne. Gennem kommunale indberetninger skulle der ske en afhjælpning af arbejdsløsheden ved oprettelse af arbejdslejre for unge, ledige arbejdere. Det meget detaljerede forslag var desuden tiltænkt en rolle, der skulle omfatte de fleste samfunds-institutioner, således at det også ville gribe ind i den enkelte families dagligdag.

Planen om Ungdomsforbundet havde mange lighedspunkter med det idégrundlag, de nazistiske idrætsorganisationer syd for grænsen byggede på. Det var tiltænkt et monopol, der formentlig ville have truet andre foreningers eksistens. Ledelsesformen var centralistisk med et præsidium øverst i pyramiden, hvorfra bl.a. hele den økonomiske styring skulle foregå. Under præsidiet rangerede tillidsmænd, lokalledelser og nederst medlemmerne. Hertil kom, at der ikke var tale om direkte valg til præsidiet. Desuden er det usikkert, om der i overgangsåret for planens ikrafttrædelse skulle foregå valg til de forskellige styrelsesorganer. I planens afslutning står der, at Danmark ved at dygtiggøre sig inden for forskellige samfundsområder, kunne blive *det dygtigste, skønneste og i alle Maader ypperste Land og Folk paa Jorden – et Folk, der kan blive de øvrige Nationers Læremester i Kunsten at leve Livet rigt.*¹⁰⁶

I stærke angreb i 1941 – rettet imod Dansk Ungdomssamvirke og imod sty-

relserne i gymnastikforeningerne – tog Niels Bukh kongen til indtægt for sine synspunkter. Som det egentlige motiv anførte Niels Bukh sin frygt for, at tyskerne i forbindelse med besættelsen af Danmark skulle gribe ind i det frivillige ungdomsarbejde.¹⁰⁷ Der er grund til at tro, at han ville have opfattet et tysk lederskab af danske ungdomsorganisationer som et stort prestigetab for højskolerne, delingsførerne og for sin egen gymnastik. Han havde svært ved at acceptere Danmark i en krigslignende tilstand, og at tyskerne var fjenden og nu havde overtaget i den traditionelle brydning mellem

dansk og tysk. Det var sikkert derfor, at han i 1942 fremsatte et detaljeret forslag om at arrangere et *Fredsstævne* i Ollerup med en indbydelse til omkring 70 nationer.¹⁰⁸ På denne måde kunne han udadtil hævde Danmark i fredelig kappestrid og indadtil neddæmpe følelsen af nederlag. På den anden side gjorde han sig ingen nævneværdige overvejelser om, at et sådant stævne kunne opfattes som en hyldest til nazismen. Hertil kom, at han fortsatte gymnastiksamarbejdet med tyskerne og kun havde rosende ord og beundring til overs for de tyske ledere og den tyske gymnastik.¹⁰⁹

En rundtur i København i 1941 var tilrettelagt sådan, at Niels Bukh med gymnaster befandt sig på Amalienborg Slotsplads, da kongen kom hjem fra sin daglige ridetur. I Aarskriftet 1941 har Niels Bukh citeret kongen for udtalelsen: »Tak for det gode ungdomsarbejde, som Gymnastikhøjskolens Elever udfører i vort Land, – det er meget bedre, at vi gør det selv, end at vi skal have andre til det – Tak!« Bl.a. med disse ord tog Niels Bukh kongen til indtægt for sine planer om Danmarks Ungdomsforbund. Foto: Tage Ludvigsen, Rigsarkivet.

Niels Bukhs mange planer og udtalelser viser, at han var i besiddelse af en betydelig social og politisk bevidsthed. Kildematerialet giver dog ikke noget svar på spørgsmålet om, hvad der var den egentlige hensigt med Danmarks Ungdomsforbund.¹¹⁰ Men det giver grundlag for følgende karakterbillede af Niels Bukh. Over for sine elever ville han gerne fremstå i et lys af åbenhed og ærlighed. Han fremstillede sig selv som det uskyldige offer for de onde kræfter i samfundet, der ikke ville ham og Danmarks ungdom det bedste. I retfærdighedens navn påberåbte han sig, at han havde kongen ved sin side i kampen for Danmarks eksistens. Han forsøgte at tegne et billede af sig selv som den, der i fællesskabets navn arbejdede for at bilægge stridighederne og forsone fjenderne i en ond og krigersk verden. Men det var snarere et forsøg på at neddæmpe tankerne om krigstilstanden og på at udskyde sin egen afgørelse af, hvilken side han skulle vælge i krigen.

Tiden fra 1943 til 1945

Bruddet med tyskerne den 29. august 1943 vakte ikke glæde hos Niels Bukh. Dels fordi tyskerne beslaglagde skolerne i Ollerup med de negative konsekvenser, det fik for gymnastikarbejdet. Dels fordi han troede på, at et samarbejde med tyskerne både var til gymnastikkens og til den danske nations bedste. I et *opråb* til ungdommen i Svendborg Avis den 18. marts 1943, i forbindelse med valgkampen, støttede Niels Bukh nu – i modsætning til tidligere – de samarbejdende politiske partier og den danske parlamentarisme. Men 'opråbet', der tog sigte på at få ungdommen til at stemme ved valget, var samtidig en værdsættelse af Nazityskland for den måde, det havde indrettet sit samfund på (*arbejdsløshedens udryddelse, ordning af ungdoms-*

arbejdet o.lign.).¹¹¹ Efter krigen blev han da også beskyldt for nazisme og for at have udført landsskadelig virksomhed. Men hvem var det, der stod bag disse beskyldninger? Og hvordan oplevede Niels Bukh indholdet og formen i anklagerne? Jeg skal forsøge at besvare spørgsmålene ud fra den lange redegørelse, Niels Bukh gav i sit 'brev' til eleverne i 1945.¹¹²

Niels Bukhs 'brev' har karakter af en lang forsvarstale imod beskyldningerne. Dens indhold og argumentationsform er præget af hans idéer om kampen mellem de gode og onde kræfter i samfundet. Han har således et positivt syn på de frihedskæmpere, der *ofrede Livet i Kampen mod Nazismens Ondskab*. Det var ikke *Idealisme, men Uretfærdighed og Magtbegær, der bar Nazismen frem*. De gode kræfter var repræsenteret ved højskolearbejde og uddannelsen af ungdomsledere, som kunne *sidestilles med Modstandsbevægelsens Indsats for Land og Folk*. Niels Bukh mente, at han selv repræsenterede de 'gode' samfundskræfter. Og som et bevis herpå henviste han til den store elevtilgang, der havde været fra maj 1945. Den opfattede han som et udtryk for, *at dansk Ungdoms Tillid til Gerningen her og til mig ikke er rokket trods bestemte Personers og Blades Forsøg på Mistæneliggørelse*.¹¹³

Det er en kendsgerning, at Niels Bukh blev arresteret den 12. maj 1945 og dagen efter blev forhørt af frihedskæmpere, fordi han angivelig skulle have ført landsskadelige drøftelser med tyskerne under besættelsen. Selv anførte Niels Bukh, at hans drøftelser med tyskerne drejede sig om en protest imod de danske højskolars beslaglæggelse, som han efter henstilling fra udenrigsministeriet havde fremført over for Dr. Best. Derudover får vi ingen indsigt i, hvad drøftelserne gik ud på. I stedet refererede Niels Bukh en lang række sager, som han kaldte kommunisternes og andre ligesindedes beskyld-

ninger.¹¹⁴ Her skal jeg blot nævne hans påståede kontakter med højtstående tyske officerer (Renthe-Fink og Dr. Best) samt hans planer om 'Danmarks Ungdomsforbund' og 'Fredsstævnet'.¹¹⁵ I følelseladede vendinger afviste Niels Bukh beskyldningerne og tilføjede sin egen fortolkning som en retfærdiggørelse af sin egen rolle, så læserne snarere måtte få det indtryk, at han i virkeligheden handlede imod de nazistiske interesser. Han følte sig i denne som i mange andre sammenhænge dybt forurettet over omgivelsernes kritik af hans handlinger.

I vurderingen af Niels Bukhs påståede nazistiske tilhørsforhold skal det medtages, at han først rettede kritik imod nazismen efter krigen. Under krigen var han tavs, når det drejede sig om at få placeret ansvaret for den tyske aggression imod nabolandene. Og han fremsatte heller ingen offentlig kritik af den nazistiske racelære eller af jødeforfølgelserne. Jeg tror ikke, at Rask Nielsen har ret i, at Niels Bukh opfattede beretningerne om jødeforfølgelserne som midler i krigspropagandaen.¹¹⁶ I det mindste kunne man have forventet, at hans fremtrædende samfundsposition, hans mange tyske kontakter og rejser til Tyskland kunne have givet ham et indblik i den omfattende lovgivning imod jøderne, der startede i 1933 og udviklede sig til massevoldshandlinger i 1938-1941.¹¹⁷ Men noget bevis for, at han accepterede jødeforfølgelserne, arierteoriene og den tyske aggression imod nabolandene – eller skulle have agiteret for fascismen eller nationalsocialismen som statsbærende ideologier – finder vi ikke i kildematerialet. I den forstand var han hverken nazist eller fascist.¹¹⁸

Afslutning

Niels Bukh skal hverken dømmes eller frikendes i forbindelse med sit forhold

til nazismen. Det er hverken historikere eller psykologens opgave at sætte ham på anklagebænken. Men tilsammen kan de to give en rimelig forklaring på, hvorfor hans tankeunivers var så nært beslægtet med de fascistiske idéer, og hvorfor han blev draget og fascineret af nazismen. Det er således en tankevækkende påstand, at den ødipale socialisation gennemgående har understøttet de reaktionære kræfter i samfundet, hvilket for 1930'ernes Europa – præget af kaos og oprud – betød, at den indre faderlængsel førte til nazisme og 'førerskab'. Det er vigtigt at forstå Niels Bukhs tanker og handlinger i lyset af den opfattelse, at der – med forbigående overgangskriser som undtagelse – er overensstemmelse mellem autoritetsforholdene i familien og autoritetsforholdene i samfundet, og at formidlingen af Ødipuskomplekset i det store og hele ligger på niveau med demokratiseringen af det politiske liv.¹¹⁹ Men man bør også være opmærksom på, at Ødipuskonflikten ikke foreskriver, at alle skal blive autoritære. Den forklarer, hvorfor nogle bliver det, ligesom den giver midler til at undgå det.

Ødipuskonflikten gav Niels Bukh så store udfordringer i hans tidligste udvikling, at de sociale relationer, han senere indgik i, ofte blev komplicerede og smertefulde. Den var baggrunden for, at han kunne indtage roller strækkende sig fra alfaderlig venlighed og beskyttelse over aggressivt lederskab og hensynsløs adfærd til rollen som det uretfærdigt og uskyldigt dømte offer. Som den historiske analyse har vist, frygtede Niels Bukh, at den danske nation (familien) skulle gå i opløsning. Derfor rettede han i overensstemmelse med den nazistiske udvikling i højere og højere grad blikket imod de forhold i samfundet, der var i vejen for hans idealer. For at kunne fjerne de synlige undertrykkere (af disse idealer), der svarede til hans indre billeder af un-

dertrykkelsen (faderen), måtte han indgå en skrøbelig 'alliance' med de tyske nazister og stille sig selv og sin gymnastik i spidsen for en dansk nationalisme. På denne måde kom han til at understøtte den samme autoritære type, som han ønskede at komme til livs, fordi han psykologisk set kun havde lært at forholde sig til autoriteter af denne type. Niels Bukh vidste, hvilket samfund han ikke ville have. Men det voldte ham store problemer at finde en erstatning for dette samfund. Han var – i Eriksons terminologi – ikke i stand til at forlige de indre psykologiske modsætninger 'bod' og 'karneval'. Han formåede ikke at afvikle sin indre autoritet, og derved kom han i konflikt med det danske demokrati.¹²⁰

Noter:

1. Niels Bukh: *Grundgymnastik eller primitiv gymnastik*, 2. udg., 1924; Niels Bukh: *Dansk primitiv Gymnastik*, 1936; Niels Bukh: *Primitiv Grundgymnastik*, 6. udg., 1962.
2. P.J. Skriver: Kort Referat af Mødet med Niels Bukh den 19. Avgust 1940, og P.J. Skriver: Afskrift af Niels Bukhs Forslag til Samling og Dannelse af Danmarks Ungdomsforbund. 1940. *P.J. Skrivers privatarkiv*.
3. Erik Flensted-Jensen: *Med Niels Bukh Jordan Rundt*, 1932; Rask Nielsen: *Niels Bukh*, 1950; Kristian Krogshede: *Minder fra Ollerup og Gerlev*, 1980.
4. Hans Bonde: *Arbejdsspørgsmål og arbejdsplan vedr. doktordisputats om Niels Bukh og hans gymnastik*, 1992 (manuskript i forfatterens besiddelse); Hans Bonde: En mand og hans tid, *Ungdom & Idræt* 23, 1992; Hans Bonde: Niels Bukh og Ollerupgymnastikken, *Årsskrift. Gymnastikhøjskolen i Ollerup* 1992; Peter Faber: Forsker i Ollerups Niels Bukh, *Fyns Amts Avis*, 21.4.1992; Peter Faber: Hele verdens kropskunstner kom fra Sydbyn, *Fyns Amts Avis*, 21.4.1992; Helene Moe: Skarpt lys over karlegymnastikkens fader, *Kristeligt Dagblad*, 8.6.1992.
5. Hans Bonde: Den idræthistoriske biografi – Niels Bukh som eksempel, *Idræthistorisk og livshistorie, Idræthistorisk Årbog* 1993.

Se også Hans Bonde: Krop og Nation, *Politiken* 17.11.1994 (kronik); Paw Stylsvig Jeppesen: Fatter Bukh og den primitive! Studier i Niels Bukh og hans gymnastik, *Livsrums myter og praktikker, Idræthistorisk Årbog* 1992; Jørn Hansen og Søren Nagbøl: Ollerup Gymnastikhøjskole – Livsrums bevægelseskultur og social identitet, *sst.*; Søren Damkjær: Den levende handling – Niels Bukh, *Idræthistorisk Årbog* 1989; Ove Korsgaard: *Kampen om kroppen*, 1986; Henrik S. Nissen: Folkelighed og frihed 1933. Grundtvigianernes reaktion på modernisering, krise og nazisme, *Dansk Identitetshistorie* 3, 1992; Henrik S. Nissen og Henning Poulsen: *På dansk friheds grund*, 1963.

6. Bonde: Den idræthistoriske biografi (se note 5).
7. Torben Ankjærgård: Småborgerskab og krise. En analyse af LS's samfundsopfattelse i Danmark i 1930'erne, *Historievidenskab* 13-14, 1978.
8. Sst. s. 134.
9. Sst. s. 145.
10. Sst. s. 132.
11. Sst. s. 133.
12. Sst.
13. Sst. s. 143.
14. Nielsen: *Niels Bukh* (se note 3), s. 16. Se også den korte beskrivelse af Niels Bukhs forhold til kammeraterne hos Troels Trier: Lidt om Niels Bukhs barndom og tidlige Ungdom, *Aarsskrift. Gymnastikhøjskolen i Ollerup* 1950 (mindeskrift for Niels Bukh).
15. Nielsen: *Niels Bukh* (se note 3), s. 16. Se også om Peder Bukhs pædagogik hos Troels Trier: Lidt om Niels Bukhs Barndom og tidlige Ungdom (se note 14).
16. Nielsen: *Niels Bukh* (se note 3), s. 19.
17. Sst. s. 25.
18. Sst. s. 28.
19. Ankjærgård: Småborgerskab og krise (se note 7).
20. Niels Bukh: *Aarsskrift. Gymnastikhøjskolen i Ollerup* 1936, s. 121.
21. Niels Bukh: *Aarsskrift. Gymnastikhøjskolen i Ollerup* 1942, s. 94.
22. Sst. s. 109. Se også om Niels Bukhs kriser hos Kamilla Briem Roos: Niels Bukh som ven og menneske, *Aarsskrift. Gymnastikhøjskolen i Ollerup* 1950 (mindeskrift for Niels Bukh).
23. Niels Bukh: *Aarsskrift* 1942 (se note 21), s. 110.
24. Ole Andkjær Olsen: *Ødipus-komplekset*, 1988. – Vedrørende det samfundsvidenskabelige grundlag for undersøgelsen henvises til elementer fra Anthony Giddens sociologi, suppleret med sammenfaldende synspunkter hos Peter Burke. Se således Lars

- Birch Andreasen og Henrik Jochumsen: *Dialog og struktur – det sociologiske perspektiv* (Anthony Giddens' sociologi). *Perspektiver i dialogen*, Reprosieren 2, Institut for kultursociologi, 1990; tillige Peter Burke: Mentalitetshistoriens styrker og svagheder. Det skrevne ord i historien, *Den jyske historiker* 37, 1986. For en nærmere indsigt i begrebet 'psykohistorie' henvises til Peter Burke: *History & Social Theory*, 1992, s. 114-118; tillige Nigel Moore: Indledning. Det forgængna og forgængligheden, *Psykohistoria. En antologi*, red. Nigel Moore, 1983.
25. Andkjær Olsen: *Ødipus-komplekset* (se note 24), s. 11.
  26. Ole Thyssen: *Den anden natur*, 1982, s. 52.
  27. Wilhelm Reich: *Fascismens Massepsykologi*, 1974.
  28. Bukh: *Aarsskrift* 1936 (se note 20), s. 119.
  29. Bukh: *Aarsskrift* 1942 (se note 21), s. 108.
  30. Sst. s. 111.
  31. Aage Hoffmann: Samtale med H.J., 4.11. 1993. H.J. tog delingsførerkursus hos Niels Bukh i 1936 og var derefter i tjeneste på Gymnastikhøjskolen indtil 1938. H.J. ønsker at være anonym.
  32. Niels Bukh: Brev til Else Sørensen 22.9. 1928. Brevet blev fundet efter hendes død i 1974 og offentliggjort af Kristian Kroghsede i *Minder fra Ollerup*, 1980 (se note 3), s. 167-171.
  33. Se også beskrivelsen af Niels Bukhs ensomhed og lukkethed hos Roos: Niels Bukh som ven og menneske (se note 22).
  34. Kroghsede: *Minder fra Ollerup* (se note 3), s. 288-290.
  35. Niels Bukh: *Aarsskrift. Gymnastikhøjskolen i Ollerup* 1924, s. 74.
  36. Nielsen: *Niels Bukh* (se note 3), s. 46 og 54.
  37. Wilhelm Reich: *Fascismens Massepsykologi* (se note 27), s. 138.
  38. Andkjær Olsen: *Ødipus-komplekset* (se note 24), s. 145.
  39. Hans Bonde: *Kønnes kamp i sport og gymnastik, Gymnastikhistorie, Dansk Idræthistorisk Forening*, 1987.
  40. Bukh: *Grundgymnastik eller primitiv Gymnastik* (se note 1), s. 5 (forord).
  41. Sst. s. 7 og 9.
  42. Jørgen Bukdahl: *Morgengryets Mænd, Fri Ungdom* 1, 1944, s. 31.
  43. Bukh: *Aarsskrift* 1942 (se note 21), s. 85 og 88.
  44. Niels Bukh udtrykte da også kraftig modstand mod at anvende gymnastiktimerne til afslapningsøvelser: Niels Bukh: *Aarskrift. Gymnastikhøjskolen i Ollerup* 1949, s. 70.
  45. Til nærmere forståelse af den teoretiske side af disse forhold henvises til Anthony Giddens' struktureringsteori: Andreasen og Jochumsen: *Dialog og struktur* (se note 24).
  46. Kroghsede: *Minder fra Ollerup* (se note 3), s. 51.
  47. Ritt Bjerregaard og Søren Mørch: *Danmark, Fyn med omliggende øer*, 1989, s. 160.
  48. Hansen og Nagbøl: *Ollerup Gymnastikhøjskole* (se note 5), s. 43.
  49. Andkjær Olsen: *Ødipus-komplekset* (se note 24), s. 97.
  50. Sst. s. 17.
  51. Nielsen: *Niels Bukh* (se note 3), s. 201.
  52. Til nærmere forståelse af den teoretiske baggrund herfor henvises til Burke: *Mentalitetshistoriens styrker og svagheder* (se note 24).
  53. Til nærmere forståelse af, hvorledes den sociale proces mellem individ og samfund foregår, og hvordan den lader sig beskrive, henvises til Erik H. Erikson: *Luther som ung mann*, 1970, s. 254. Erikson beskriver ligeledes den betydning, menneskets to fundamentale skiftende stemninger 'karneval' (:frihed) og 'bod' (den undertrykkende 'negative samvittighed') har i perioder præget af forandring (s. 73). Eriksons opfattelse finder god støtte i Anthony Giddens' struktureringsteori: Andreasen og Jochumsen: *Dialog og struktur* (se note 24).
  54. Kroghsede: *Minder fra Ollerup* (se note 3), s. 76.
  55. Hos den tysk-amerikanske psykoanalytiker og socialpsykolog Erich Fromm finder vi støtte for disse synspunkter. Han indførte en meget omfattende dualisme mellem den moderlige og faderlige autoritet. Ligesom Reich mente Fromm, at moderrollen blev fordrejet i det kapitalistiske samfund. Bindingen til den svage moder og ønsket om at beskytte hende var en følelse, der kunne udnyttes til at fremelske en nationalistisk stemning. Fromm når dog frem til, at faderretten havde vundet en altomrenderende magtposition i det protestantiske Nordeuropa. Se nærmere herom i Andkjær Olsen: *Ødipus-komplekset* (se note 24), s. 147. I sin bog *Dogmet om Kristus*, 1968, når Fromm da også frem til, at barnets indtryk af hjælpeløshed i barndommen sidenhen gjorde det nødvendigt at klynge sig til eksistensen af en fader, men denne gang én, der var stærkere. Således lindrer det guddommelige forsyns velvillige styre vor frygt for livets farer (s. 23).
  56. Niels Bukh: *Aarsskrift. Gymnastikhøjskolen i Ollerup* 1931, s. 67.
  57. Niels Bukh: *Aarsskrift. Gymnastikhøjskolen i Ollerup* 1932, s. 102-103.
  58. Til nærmere indsigt i dette forhold hen-

- vises til Reichs beskrivelse af, hvorledes et virkelig religiøst menneske optager de seksualfornegtende religionsforestillinger i sig og dermed kommer til at lide af angst for at blive straffet. Se Reich: *Fascismens Massepsykologi* (se note 27), s. 183.
59. Niels Bukh: *Aarsskrift. Gymnastikhøjskolen i Ollerup* 1934, s. 133; *Aarsskrift. Gymnastikhøjskolen i Ollerup* 1935, s. 103, samt *Aarsskrift. Gymnastikhøjskolen i Ollerup* 1937, s. 107.
  60. Reich forklarer det religiøse menneskes længsel efter Gud som en længsel efter den udløsning, som den 'sexuall-religiøse' pirring lægger op til. Se Reich: *Fascismens Massepsykologi* (se note 24), s. 184. Fromm har en mere nuanceret forklaring end Reich og lægger vægt på religionen som en ud af flere kollektive fantasi-tilfredsstillelser. Fromm: *Dogmet om Kristus* (se note 55), s. 23.
  61. Bukh: *Aarsskrift* 1936 (se note 20), s. 119.
  62. Bukh: *Aarsskrift* 1942 (se note 21), s. 109.
  63. Sst.
  64. Niels Bukh: *Aarsskrift. Gymnastikhøjskolen i Ollerup* 1940, s. 110. Se nærmere om det 'gode' og det 'onde' i *Aarsskrift. Gymnastikhøjskolen i Ollerup* 1944, s. 71.
  65. Til nærmere forståelse af disse begreber henvises til diskussionen hos Ole Thyssen: *Wilhelm Reich*, 1973, s. 95.
  66. Se Rask Nielsens eksempel (note 3, s. 202), hvori dette forhold beskrives i positive vendinger. Se også Rask Nielsen: Niels Bukh – Højskolemanden, *Aarsskrift. Gymnastikhøjskolen i Ollerup* 1950 (mindeskrift for Niels Bukh), s. 29.
  67. K.A. Knudsen: *Gymnastikkens Udvikling i Danmark, Fri Ungdom* 1, 1944, s. 166.
  68. Bonde: Den Idrætshistoriske biografi (se note 5), s. 51.
  69. I *Fascismens Massepsykologi* (se note 27) skriver Reich således, at moderbindingen var kernen i familiebindingen, mens forestillingerne om hjemstavn og nationen i deres subjektive, følelsesmæssige kerne var forestillinger om moderen og familien. Moderen er barnets 'hjemstavn' i borgerskabet, ligesom familien er dets 'fædreland' en miniature (s. 88). Den nationalistiske følelse er den direkte fortsættelse af familiebindingen og bunder ligesom denne i den fixerede (dvs. uløste, ubevidst forankrede) moderbinding (s. 89). Ligesom nationalfølelsen bunder i moderbindingen (hjemstavnsfølelsen), således stammer den mystiske følelse fra den anti-sexuelle atmosfære, der er uløseligt forbundet med denne familiebinding. Den autoritære familiebinding forudsætter en hæmning af den seksuelle lyst. Denne hæmning er noget, som alle børn i alle patriarkalske samfund uden undtagelse er udsat for (s. 171).
  70. Nielsen: *Niels Bukh* (se note 3), s. 65-66.
  71. Sst. s. 71.
  72. Bukh: *Aarsskrift* 1931 (se note 56), s. 71.
  73. Nielsen: *Niels Bukh* (se note 3), s. 133.
  74. Bukh: *Aarsskrift* 1931 (se note 56), s. 82.
  75. Flensted-Jensen: *Med Niels Bukh* (se note 3), s. 5.
  76. Niels Bukh: *Aarsskrift. Gymnastikhøjskolen i Ollerup* 1933, s. 97.
  77. Sst. s. 102.
  78. Som et enkelt eksempel henvises til undervisningsminister Borgbjergs tale i forbindelse med indvielsen af gymnastikhallen: Bukh: *Aarsskrift* 1933 (se note 76), s. 103-106.
  79. Niels Bukh: *Aarsskrift. Gymnastikhøjskolen i Ollerup* 1934, s. 155.
  80. Bukh: *Aarsskrift* 1937 (se note 59), s. 104.
  81. Niels Bukh: *Aarsskrift. Gymnastikhøjskolen i Ollerup* 1938, s. 95.
  82. Sst. s. 113.
  83. Bukh: *Aarsskrift* 1940 (se note 64), s. 82.
  84. Dansk og tysk Gymnastik. Radiosamtale med den tyske Sportsjournalist Kurt Volkmann den 20. November 1940, *Aarsskrift* 1940 (se note 64), s. 113.
  85. Sst. s. 93.
  86. Vedrørende disse synspunkter skal jeg dog citere en anden opfattelse, nemlig Troels Trier, der bl.a. skriver om Niels Bukhs ungdom: *Politik eller problematiske Drøftelser, Litteratur og Filosofien interesserede ham ikke. Aarsskrift* 1950 (se note 14), s. 8.
  87. Disse synspunkter giver anledning til at citere en central tese i socialantropologen Michael Harbsmeiers opfattelse af, hvorledes den nationale identitet dannes: *National identitet er – i modsætning til andre former for social identitet som tænkt fællesskab – helt og holdent afhængig af de andres, de andre nationers, tænkte eller virkelige anerkendelse af denne identitet som en anderledeshed i forhold til sig selv.* Harbsmeier: Danmark: Nation, kultur og køn, *Stofskifte. Tidsskrift for antropologi* 13, 1986.
  88. Ankjærgård: Småborgerskab og krise (se note 7).
  89. *Berlingske Tidende* 21.10.1933: Ingen Presse skal rokke Niels Bukhs Tro paa Hitler.
  90. Bukh: *Aarsskrift* 1933 (se note 76).
  91. *Social-Demokraten* 21.10.1933: Niels Bukh Nazist fordi vi har det for godt her; *Social-Demokraten* 22.10.1933: Ollerup-Manden har fuldstændig blameret sig.
  92. *Berlingske Tidende* 22.10.1933: Trusler mod Niels Bukhs Statsunderstøttelse.

93. Heimdal 30.10.1933: Et Indlæg fra Niels Bukh; *Sst.*: Et Alvorsord til Niels Bukh.
94. Helge Skovmand: I Ugens Løb, *Højskolebladet* 3.11.1933, Nr. 44 (Tillæg). Til nærmere forståelse af debatten inden for højskolebevægelsen skal jeg henviser til Henrik S. Nissen: Folkelighed og frihed (se note 5), s. 628-632.
95. Bukh: *Aarsskrift* 1933 (se note 76), s. 111-113.
96. *Sst.* s. 113.
97. Se nærmere herom i Reich: *Fascismens Massepsykologi* (se note 27), s. 64 og 95.
98. En lignende kritikløs holdning over for den politiske udvikling i Tyskland finder vi i Kristian Krogshedes indgående og følelsesladede beskrivelse specielt af de ceremonielle handlinger og af de danske gymnastikopvisninger på det olympiske stadion i Berlin i 1936. Teksten har flere steder karakter af en begejstring for Nazityskland. Kristian Krogshede: Olympiade, *Aarsskrift* 1936, s. 40-69 (se note 20).
99. Bukh: *Aarsskrift* 1936 (se note 20), s. 135.
100. Til nærmere psykologisk indsigt i disse forhold henvises til Andkjær Olsens fortolkning af Reichs syn på nazisternes udnyttelse af den latente moderkult; Andkjær Olsen: *Ødipus-komplekset* (se note 24), s. 146. Se også Andkjær Olsens opfattelse af Ødipuskomplekset som både et familie- og et samfundsanliggende *sst.* s. 18 og s. 414.
101. Niels Bukh: Tanker om Fremtidens Ungdomsarbejde, *Aarsskrift. Gymnastikhøjskolen i Ollerup* 1928, s. 58-66.
102. For nærmere indsigt i og forståelse af striden mellem de to organisationer og Niels Bukhs rolle heri henvises til Nissen og Poulsen: *På dansk friheds grund* (se note 5), afsn. 5-9; Korsgaard: *Kampen om kroppen* (se note 5), s. 261-272; Bukh: *Aarsskrift* 1940 (se note 64), s. 94-103.
103. Til stede var folketingsmand Arnth Jensen, formand for De danske Skytte-, Gymnastik- og Idrætsforeninger, lærer P. Markussen, formand for Dansk Nordisk Ungdomsforbund, forstander Jens Marinus Jensen, formand for De danske Ungdomsforeninger, og forstander P.J. Skriver, formand for De danske Gymnastikforeninger.
104. Skriver: Kort Referat samt afskrift af Niels Bukhs forslag (se note 2).
105. Bukh: *Aarsskrift* 1940 (se note 64), s. 99. Se også Skrivers afskrift (se note 2).
106. *Sst.* s. 101.
107. Niels Bukh: *Aarsskrift. Gymnastikhøjskolen i Ollerup* 1941, s. 92-93.
108. Bukh: *Aarsskrift* 1942 (se note 21), s. 98-105.
109. Således udviste han stor beundring over for Rigssportsfører von Tschammer und Osten og Dr. Konstantin Hierl, skaber og leder af tysk arbejdertjeneste, efter en rejse til Berlin i april 1942. Se *Aarsskrift* 1942 (note 21), s.70-72.
110. Bl.a. dette spørgsmål er blevet diskuteret af Nissen og Poulsen: *På dansk friheds grund* (se note 5), s. 95-103, samt Korsgaard: *Kampen om kroppen* (se note 5), s. 263.
111. Nielsen: *Niels Bukh* (se note 3), s. 227-228.
112. Niels Bukh: *Aarsskrift. Gymnastikhøjskolen i Ollerup* 1945, s. 68-113.
113. *Sst.* s. 95.
114. *Sst.* s. 97-107.
115. Hans Bonde kan på baggrund af retsarkiverne bekræfte, at der blev rejst tiltale imod Niels Bukh, men sagen blev frafaldet. Selv førte Niels Bukh en sag for oprejsningsnævnet på grund af de mange negative skrivelser om ham, men han frafaldt forsøget på at blive renset. Bonde: *Den Idrætshistoriske* (se note 5), s. 15. Se også Niels Bukhs udlægning af sagen om tiltalen, der blev rejst imod ham, *Aarsskrift. Gymnastikhøjskolen i Ollerup* 1946, s. 54.
116. Nielsen: *Niels Bukh* (se note 3), s. 222.
117. Kildematerialet giver intet svar på, om Niels Bukh har haft kendskab til, at Arnth Jensen, der var formand for De danske Skytte-, Gymnastik- og Idrætsforeninger og havde været positivt indstillet over for hans planer om Danmarks Ungdomsforbund, ikke ville være medunderskriver af en protest imod jødeforfølgelserne efter opfordring fra Dansk Ungdomssamvirke i 1943. Se Ib Nordby: – Men ingen protest fra DDSG & I, *Dansk Ungdom & Idræt* 33, 1993.
118. I en samlet personkarakteristik af Niels Bukh bør det medtages, at han med sit opvisningshold i Kina i 1931 og sidenhen i Korea blev en brik i den japanske, militaristiske propagandapolitik. Se Bonde: *Den Idrætshistoriske* (se note 5), s. 54.
119. Andkjær Olsen: *Ødipus-komplekset* (se note 24), s. 419.
120. Til nærmere forståelse af disse socialpsykologiske forhold henvises til Aage Hoffmann: Rumæniens vanskelige vej – Folk mishandlet og ydmyget i generationer, *Politiken* 20.2.1990, hvor det forklares, hvorfor det ville blive vanskeligt for rumænerne at få etableret et demokrati efter Ceausescus død.